

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BÖLÜMÜ

İNGİLTERE’NİN KIBRIS ADASI’NI İLHAK SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bekir BOZKURT

ANKARA-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BÖLÜMÜ

İNGİLTERE’NİN KIBRIS ADASI’NI İLHAK SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bekir BOZKURT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hasan KURT

ANKARA-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BÖLÜMÜ

İNGİLTERE’NİN KIBRIS ADASI’NI İLHAK SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan KURT

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAYNAKLARI	VI
KISALTMALAR	IX

İNGİLTERE’NİN KIBRIS ADASI’NI İLHAK SÜRECİ

GİRİŞ

KIBRIS

A) 19. Yüzyıla Kadar Kıbrıs	10
B) 19. Yüzyılda Kıbrıs’ın, İdari, Ekonomik ve Sosyal Durumu.....	12

I. BÖLÜM

İNGİLTERE VE KIBRIS

A) İngiltere’nin Akdeniz Politikası	19
B) Osmanlı-Rus Savaşı’na Kadar İngiltere’nin Kıbrıs Politikası	23
C) Osmanlı Devleti’nin İngiltere Himayesine Sürüklenişi	26
1. Kırım Savaşı	26
2. Paris Kongresi	30
3. Avrupa Güçler Dengesi ve Osmanlı’nın Yeri	36
4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı	39
5. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması	44
a) İngiltere’nin ve Diğer Avrupa Devletlerinin Ayastefanos Antlaşması’na Tepkileri	45
b) İngilizlerin Yardım Şartı Olarak Osmanlı Devleti’nden İstekleri	50

c) Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması.....	63
d) 1 Temmuz 1878 Tarihli Ek Antlaşma	66
e) II. Abdülhamit'in Antlaşmayla İlgili Çekinceleri	68
f) Antlaşmanın Yürürlüğe Girmesi	73

II. BÖLÜM

KIBRIS'TA İNGİLİZ DÖNEMİ

A) Kıbrıs'a İngiliz Askerinin Çıkması	77
B) Kıbrıs Halkının İngiliz İdaresine Tepkileri	80
1. Türklerin Tepkileri	80
2. Rumların Tepkileri	81
C) Kıbrıs'ta İngiliz İdaresinin Teşekkülü	82
D) Kıbrıs'ın Resmen İngiliz Toprağı Olması.....	88
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	91
BELGELER.....	99
HARİTALAR	115
BİBLİYOGRAFYA	119
ÖZET.....	123
SUMMARY	124

ÖNSÖZ

Kıbrıs Adası tarih boyunca Akdeniz’de önemli bir yere sahip olmuştur. Doğudan batıya veya batıdan doğuya doğru genişlemek isteyen büyük devletler Kıbrıs’ı hep önemli bir geçiş noktası olarak görmüşlerdir. Ayrıca Akdeniz’deki ticareti kontrol etmek isteyen devletler, Kıbrıs Adası’na sahip olmadan amaçlarına ulaşamayacaklarını bilmekteydiler. Bu açıdan Kıbrıs Adası, Akdeniz Havzası içinde yapılan deniz ticaretinde her zaman önemli bir liman olmuştur.

Kıbrıs, bulunduğu yer açısından Akdeniz havzasındaki önemli yerlere yakındır. Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika’ya yakın olması nedeniyle Doğu Akdeniz’in merkezi sayılabilir. İşte bu yüzden hem ticarî hem de siyasî açıdan önemli olan yerleri ele geçirmek veya korumak için Kıbrıs Adası mükemmel bir konumdadır.

Kıbrıs Adası’nın stratejik konumu tarih boyunca büyük devletlerin dikkatini çekmiştir. Romalılar, Venedikliler, Osmanlılar, İngilizler bu cazibeye kapılan devletlerden bazılarıdır.

Nitekim Osmanlı Devleti 1570 yılında Kıbrıs Adası’nı Venediklilerin elinden alarak Akdeniz’de hem siyasî hem de ticarî açıdan büyük bir güç haline gelmiştir.

Tezimizde, jeopolitik öneme sahip olan Kıbrıs Adası’nın 1878 yılında İngiltere’nin tasarrufuna nasıl geçtiği ve Osmanlı Devleti’nin bu durumu hangi sebepler ve şartlar altında kabul ettiği araştırılmıştır.

Araştırmamız aşağıdaki şu sorular üzerine kuruludur:

- Kıbrıs Adası’nın tarih sayfalarındaki seyri nasıl olmuştur?

- Kıbrıs'ı bu kadar önemli kılan etkenler nelerdir?
- Kıbrıs'ın sosyo-ekonomik durumu nasıldır?
- İngiltere, Kıbrıs'a ne zaman ilgi duymaya başlamıştır?
- 19. y.y'da Osmanlı Devleti nasıl bir durumdaydı?
- İngiltere Kıbrıs'ı almak için nasıl bir yol izlemiştir?
- Osmanlı Devleti hangi sebepler ve şartlar altında Kıbrıs'ın kullanımını İngiltere'ye devretti?
- Osmanlı Devleti Kıbrıs'taki hükümler haklarını korumak için neler yapmıştır?
- Kıbrıslı Türkler ve Rumlar bu yönetim değişikliğine nasıl tepki vermişlerdir?

Tezimizde bu ve bunun gibi bir çok soruya cevap bulmaya çalıştık.

Kıbrıs, Avrupa Birliği eşiğinde olan Türkiye'nin önüne hala bir sorun olarak getirilmektedir. Amacımız bu sorunun ne zaman ve nasıl çıktığını ortaya koyarak günümüze bir nebze de olsa ışık tutmaktır.

Tez çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen ve bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Hasan KURT'a,

Zor anlarımda, umutsuzluğa düştüğümde bana maddî ve manevî açıdan destek olarak moral veren, engin fikirlerini benden esirgemeyen değerli eşim Hatice Bozkurt'a,

Ayrıca geceleri beni ve annesini uyutmayarak bol bol zaman kazanmamı sağlayan ve şirinliğiyle her zaman moral kaynağım olan değerli oğlum Muhammed'e

Teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bekir BOZKURT

ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAYNAKLARI

ARAŞTIRMANIN AMACI:

Araştırmamızın amacı, Kıbrıs'ın ilgili dönemini araştırarak hem bölgenin tarihini aydınlatmak hem de Kıbrıs'ın ülkemiz ve diğer ülkeler açısından önemini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca tarihi bir olaydan hareketle siyaset tecrübemizin artmasına katkıda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yapılan yanlış işlerden ders alınmasına, doğru işlerin ise takipçisi olunmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece günümüze kadar gelmiş bir sorunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Kıbrıs meselesi, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damgasını vuran bir konudur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra bile ulusal ve uluslararası alanda hep gündemde kalmıştır. Kıbrıs bir ada olmasına rağmen, gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde bir devlet politikasının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylesine önemli olan bir adanın İngiltere'ye devri de aynı derecede önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme sürecinde Kıbrıs bir sorun olarak öne sürülmektedir. Bu sorunun net bir şekilde ne zaman ve nasıl ortaya çıktığının belirlenmesi çözüme atılan bir adım olması nedeniyle önemlidir.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI:

Araştırmamızın veri toplama tekniği arşiv incelemesine dayalıdır. Araştırmamızın temelini teşkil eden belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, numara: 475, karton no: 7'deki¹ ve yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Yıldız Evrakı*, Kısım numarası: 38, evrak no: 2591, zarf

¹ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, numara: 475, karton no: 7, Evrak no: 5, 8, 11, 15, 20, 25, 28, 33.

no:145, karton no: 9'daki evraklardır.² Bu belgelerden özellikle Meclis-i Mahsus'un aldığı kararlar, Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışı ve seyri konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Ayrıca İngiliz Elçisi Henry Layard tarafından Bâb-ı Âli'ye verilen ultimatolar da Osmanlı Devleti'nin ittifak antlaşması sırasında nasıl bir durumda olduğunu göstermektedir. Bunların yanında antlaşma sonrasında Henry Layard'dan alınan, padişahın hukukunun İngiltere Devleti tarafından hiçbir şekilde zedelenmeyeceği mealindeki belge, II. Abdülhamit'in Kıbrıs üzerindeki haklarını sonuna kadar korumaya çalıştığının bir göstergesi olması nedeniyle önemlidir. Bu evraklardan başka kaynak olarak, Mahmud Celaleddin Paşa'nın *Mir'at-ı Hakikat*³ adlı eseri özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında ayrıntılı bilgiler vermesi nedeniyle önemli bir kaynaktır. Osmanlı Devleti'nin savaş öncesinde, savaş sırasında ve sonrasındaki durumu Kıbrıs Antlaşması'nın nasıl bir ortamda yapıldığı konusunda bize ışık tutmuştur. Bâb-ı Âli Hariciye Nezareti tarafından yazılan *Kıbrıs Meselesi*⁴ adlı eser ise Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredildikten bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin konuya derli toplu bir bakışını bizlere sunması nedeniyle önemlidir.

Konuyla ilgili araştırma eserlerinden; Ali Fuat Türkgeldi'nin, *Mesail-i Mühimme-i Siyasîye*⁵ adlı eseri Kıbrıs Antlaşması sırasında Bâb-ı Âli'deki toplantılar, tartışmalar ve bazı devlet adamlarının antlaşma konusundaki görüşlerini ayrıntılı olarak içermesi nedeniyle Osmanlı Hükümeti'nin antlaşmaya bakış açısına ışık tutmaktadır. Yuluğ Tekin Kurat'ın, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği*⁶ adlı eser ise Kıbrıs meselesine İngiltere'nin nasıl baktığını ayrıntılı bir şekilde içerdiği için

² BOA., *Yıldız Evrakı*, Kısım numarası: 38, evrak no: 2591, zarf no:145, karton no: 9, sayfa: 103, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113.

³ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, İstanbul, 1327.

⁴ Bâb-ı Âli Hariciye Nezareti, *Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 1335.

⁵ Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasîye*, Ankara, 1957.

⁶ Kurat, Yuluğ Tekin, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*, Ankara, 1968.

çok önemlidir. Tezimizde görüleceği gibi Henry Layard Osmanlı-İngiliz ittifak Antlaşması'nda önemli bir yere sahiptir. Ahmet Gazioğlu'nun, *Kıbrıs'ta Türkler*⁷ adlı eserinde Kıbrıs'ın ekonomisi ve sosyal durumu hakkında verilen bilgiler adayı tanımamız açısından önemlidir. Rıfat Uçarol'un, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*⁸ adlı eser Kıbrıs meselesinin ayrıntılı bir şekilde işleyen önemli araştırma eserlerinden birisidir. Yalnız eserde Osmanlı Devleti'nin antlaşma öncesi durumu ayrıntılı bir şekilde işlenmemiştir. Bizim araştırmamızda ise Osmanlı Devleti'nin antlaşma öncesindeki durumu ayrıntılı bir şekilde işlenerek meseleye değişik bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Bu eser yanında Nasim Zia'nın *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*⁹ adlı eserden de İngiltere'nin adanın yönetimini ele geçirmesinden sonra nasıl bir politika izlediği ve adada nasıl bir yönetim oluşturduğu konusunda önemli ölçüde istifade edilmiştir. Eserde Yoğun olarak Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçtikten sonraki olaylar incelenmiştir. Bunun yanında eser temel olarak İngiliz kaynaklarına dayanmaktadır. Araştırmamızda ise Osmanlı Devleti'nin siyasi durumu ayrıntılı bir şekilde incelenerek, Kıbrıs Adası'nın hangi siyasi, askeri ve ekonomik şartlar altında İngiltere'ye devredildiği bir süreç içerisinde incelenmiştir.

Bunların dışında incelenen diğer kitaplar ise bibliyografyada zikredilmiştir.

Tezimizin eksik sayılabilecek bir yönü İngiliz kaynaklarının yeteri kadar incelenememesidir. Bu bakımdan İngilizlerin birinci elden konuya bakış açıları teze yansıtılamamış olabilir. Ancak araştırma eserlerden yola çıkılarak bu açık kapatılmaya çalışılmıştır.

⁷ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, Lefkoşe, 1994.

⁸ Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi No: 2434, İstanbul, 1978.

⁹ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, 1975.

KISALTMALAR

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
Edb.	: Edebiyat
Fak.	: Fakülte
İst.	: İstanbul
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
nu.	: numara
s.	: sayı
Ünv.	: Üniversite
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TT Kongresi	: Türk Tarih Kongresi
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

KIBRIS

A) 19. YÜZYILA KADAR KIBRIS

Kıbrıs, Akdeniz'in kuzeydoğusunda, yaklaşık olarak 35⁰ kuzey paraleli ve 33⁰ doğu meridyenleri arasında kalan bir adadır. Sicilya ve Sardunya'dan sonra 9283 km²'lik yüzölçümüyle Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Adanın ortalama genişliği 60-80 km ve uzunluğu 230 km dir.¹ Kıbrıs Yunanistan'ın 1100 km doğusunda, Suriye'nin 111 km batısında, Mısır'ın 444 km kuzeyinde, Türkiye'nin ise 74 km güneyindedir. 900 km uzunluğundaki Kıbrıs kıyıları girintili çıkıntılıdır. Bir çok koy, körfez ve yarımada sahip olan Kıbrıs bu haliyle gemileri azgın dalgalardan koruyan doğal limanlara sahiptir. Bu körfezlerden en korunaklı ve geniş Magosa şehrinde bulunan Magosa Körfezi'dir.² Kıbrıs'ın yer şekillerine ve iklimine bakıldığında Türkiye'nin Anadolu Yarımadasının küçük bir örneği olduğu görülmektedir.³

Kıbrıs Adası daha ilk çağlardan itibaren değişik milletlerin hakimiyeti altına girmiş önemli bir adadır. Milattan önce 59 yılına kadar değişik milletlerin eline geçen Kıbrıs, bu yıldan sonra Roma İmparatorluğu hakimiyetini kabul etmiştir. Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra ise Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altına girmiştir.

¹ Bkz. Harita 1 ve 2.

² Cevat Gürsoy, "Coğrafi Bakımdan Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi 14-19 Nisan 1969*, Ankara, 1971, 41-42.

³ Cevat Gürsoy, 45.

Müslümanların adaya ilk olarak çıkmaları Hz. Osman zamanında Şam Valisi Muaviye tarafından gerçekleştirilmiş ve ada vergiye bağlanmıştır.⁴ Emevîler ve Abbasîler zamanında ise Kıbrıs Adası vergi vermeye devam etmiştir.

1191 yılında İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard adayı ele geçirmiş, daha sonra da adada kurulan Frank Krallığı hakimiyetini 1489 yılına kadar sürdürmüştür.⁵ 1489 yılında ise ada Venediklilerin idaresine geçmiştir. Venedik bir süre sonra Kıbrıs için Memluk Devleti'ne vergi vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Memlukluları yıkmasından sonra, Venedikliler Kıbrıs için vermiş oldukları vergiyi Osmanlı'ya vermeye devam etmişlerdir.

Osmanlı Devleti Doğu Akdeniz hakimiyetini tam anlamıyla gerçekleştirmek için bir sefer düzenlemiş ve 1 Ağustos 1571'de Kıbrıs'ı tamamen fethetmiştir.⁶

Kıbrıs tamamen fethedildikten sonra Lefkoşe merkezli bir Beylerbeyliği kurulmuştur. Kıbrıs Beylerbeyliği Baf, Magosa, Girne, Alâiye, İçel, Sis, Tarsus ve Trablüşşam sancaklarından oluşturularak idarî yapılanma tamamlanmıştır.⁷

Kıbrıs'ı bir Türk adası haline getirip, kalıcı bir fethi gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti sistemli bir iskan siyaseti takip etmiş ve Anadolu'nun değişik yerlerinden aileler Kıbrıs'a getirilerek buralara yerleştirilmiştir.⁸ Kıbrıs'ın fethinden

⁴ B. Darkot, "Kıbrıs", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Maarif Vakfı, 1955, VI, 672.

⁵ Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001, 3-4.

⁶ İdris Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı", *a.g.e.*, 30; ayrıca bkz., B. Darkot, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1955, VI, 673-675.

⁷ Feridun M. Emecen, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdarî Yapılanma", *Dünden Bu Güne Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 2001, 52-54.

⁸ Halil İnalcık, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964, 29-30.

sonra nüfus ve gelir kaynaklarının sayımı yapılarak bir bütçe hazırlanmış, daha sonra da Tımar sistemine geçilmiştir.⁹

18. yüzyılda Kıbrıs'a baktığımızda yerli Rumların bazı isyan girişimleri olmuş ama bu girişimler fazla büyümeden bastırılmıştır. 1832 yılında Kıbrıs, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyeti altına girmiş, ancak 1840 yılında tekrar İstanbul idaresine geçmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda askerî ve siyasî açıdan zayıflamasından yararlanmak isteyen Avrupa devletleri yavaş yavaş Osmanlı Devleti'ni parçalamaya başlamışlardır. İngiltere ise Kıbrıs ile 19. yüzyıl başlarından itibaren ilgilenmeye başlamış ve adayı kendi çıkarlarına göre ele geçirmeyi planlamıştır. İngiltere bu fırsatı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yakalamış ve değişik siyasî manevralarla Rusya karşısında zor durumda olan Osmanlı Devleti'ni ikna edip Kıbrıs'a yerleşmiştir.

B) 19. YÜZYILDA KIBRIS'IN İDARÎ, EKONOMİK VE SOSYAL DURUMU

Kıbrıs coğrafi konumu bakımından öyle bir yerde bulunuyordu ki tarih boyunca batıdan doğuya ve doğudan batıya doğru ilerleyen devletler Kıbrıs'ı önemsemiş ve bu ada üzerinden çevre ülkelere daha rahat yayılmışlardır. İskender (MÖ.323), Harun Reşit (MS.808), Aslan Yürekli Richard (MS.1199), Osmanlı Devleti ve İngiltere bu siyaseti güderek Kıbrıs Adası'nı ele geçirmişlerdi.¹¹

⁹ Yusuf Hâlâçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskan Politikası", *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001, 43-44.

¹⁰ Halil İncalcık, 46-47.

¹¹ B. Darkot, VI, 673-675.

Osmanlı Devleti'nin son dönem Kıbrıs valisi Mehmet Said Paşa, Kıbrıs İngiliz idaresine geçmeden yaklaşık 8 sene evvel halkın isteği doğrultusunda bağımsız bir mutasarrıflık olmak için İstanbul'a giderek girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler sonucunda, Kıbrıs, Adalar vilayetinden çıkartılıp, doğrudan İstanbul'a bağlı bağımsız bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bu durum Kıbrıs'ın İngilizlere devrinden önce uğradığı son idarî değişiklik olmuştur.¹² Böylece adada bulunan kazalardaki idareciler müdürlükten kaymakamlığa terfi etmişlerdir. Kıbrıs'ın bağımsız bir vilayet olması, Bâb-ı Âlî'nin Kıbrıs'taki yerli halkın dilek ve isteklerini önemseydiğini göstermektedir.¹³

Kıbrıs'ın yönetimi iki meclisten oluşmaktaydı. Birincisi İdare Meclisi (Meclis-i İdare), ikincisi ise Yargı Meclisi'ydi. İdare Meclisi kaymakam (1870'den sonra vali) ve halk tarafından seçilmiş üçü Müslüman üçü Hıristiyan altı üyeden oluşmaktaydı. Meclis başkanı kaymakamdı. Yargı meclisinin başkanı ise kadı olup yine idare meclisi gibi üç Müslüman üç Hıristiyan üyeden oluşmaktaydı. Ayrıca Kıbrıs'taki belediyeler de vilayetteki halkı eşit şekilde temsil eden üyelere oluşan meclislerle yönetiliyordu. Bu durum Osmanlı'nın ne kadar hoşgörülü ve adaleti gözeterek Kıbrıs'ı yönettiğinin bir göstergesi olsa gerektir.¹⁴

İngiltere adanın yönetimini ele geçirmeden önce bir çok İngiliz yazar ve araştırmacı Kıbrıs'a gelerek incelemede bulunmuşlar ve bu bilgileri kitap haline getirmişlerdir. Bunlardan birisi Sir Samuel Baker'dir. Bu kitap Kıbrıs'ın ekonomik durumunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. 1875-1878 yılları arasında kapsayan araştırmaya göre Kıbrıs'ta pamuktan, kuru üzüm kadar birçok ürün

¹² Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, Lefkoşe, 1994, 127.

¹³ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 128.

¹⁴ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 134-135.

yetiştirilip ihraç ediliyordu. Bunları bir tablo halinde gösterirsek daha rahat anlaşılacaktır:

ÜRÜNÜN CİNSİ	MİKTARI (OKKA) ¹⁵	GÖNDERİLDİĞİ ÜLKE	DEĞERİ (STERLİN)
PAMUK	10.000	AVUSTURYA-MACARİSTAN	500.-
YÜN	9.500	FRANSA	540.-
SUMAK	110.000	YUNANİSTAN	500.-
BEZ	77.600	İTALYA	700.-
HARAP (KEÇİBOYNUZU)	8.000.000	İNGİLTERE, FRANSA, RUSYA, İTALYA	33.000.-
KURU ÜZÜM	90.000	AVUSTURYA-MACARİSTAN, FRANSA, TÜRKİYE	850.-
DERİ	9.800	YUNANİSTAN	1.025.-
ÇEŞİTLİ	-	-	11.000.-
TOPLAM	-	-	75.210.-

Tablo 1

Bu tablo dışında Kıbrıs'ta bol miktarda mısır, buğday gibi ürünler yetiştirilip Avrupa devletlerine ve Osmanlı vilayetlerine gönderiliyordu.¹⁶ Bu bilgiler bize gösteriyor ki Kıbrıs Adası ziraat açısından kendi kendine yeten hatta yetiştirdiği ürünleri ihraç edebilen bir mutasarrıftır. Kıbrıs'ın bu yönü de onun değerini artıran özelliklerinde bir tanesidir.

¹⁵ Bir okka 1283 gramdır.

¹⁶ Ahmet Gazioğlu, 199.

Yeraltı madenlerine gelince, önemli ölçüde bakır, demir, alçı, amyant ve tebeşir taşı çıkartılıp; bunların ticareti yapılmaktaydı.¹⁷

Sir Samuel Baker'in yaptığı araştırmaya göre Kıbrıs'ın 1875-1878 yılları arasındaki gelir ve giderleri bizlere aşağıdaki şu tabloyu göstermektedir:

YIL	GELİR (KURUŞ) ¹⁸	GİDER (KURUŞ)	ÖDEME DENGESİ (KURUŞ)
1875	964.839	164.663	800.175
1876	816.139	172.472	646.667
1877	1.340.000	169.506	1.171.137
1878	1.553.363	161.594	1.391.769 ¹⁹

Tablo 2

Başka bir İngiliz araştırmacı olan R. Hamilton Lang Osmanlı yönetiminde Kıbrıs'ın son vergi yılı olan 1877-1878'deki bütçe gelirlerini şöyle sıralamaktadır :

Gelir Kalemleri	Sterlin
• Tuz tekelinden sağlana vergiler	: 40.000
• Arazi öşür vergileri	: 65.000
• Gümrük ve satış vergileri	: 23.000
• Tartı ve ölçü tekelinden sağlanan gelirler	: 2.000
• Damga pulu ve mal devri harçlarından gelirler	: 3.300
• Dolaysız vergiler	: 30.000
• Küçük baş hayvanlardan alınan vergiler	: 6.000
• Cizye	: 7.000
Toplam	: 176.300²⁰

¹⁷ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 199.

¹⁸ 5 kuruş 1 İngiliz şilini ediyordu. 100 kuruş ise 1 sterlin değerindeydi.

¹⁹ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 198.

²⁰ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 235.

Bu tabloya göre Kıbrıs'ın gelirleri 1876 yılı hariç diğer yıllarda bir artış içindedir. Giderler ise bu dört sene içinde pek fazla değişmemiştir. Ayrıca gelirlerin giderleri rahat bir şekilde karşıladığı görülmektedir. Bu ise Kıbrıs'ın ekonomik açıdan iyi bir durumda olduğunu gösterir.²¹

Kıbrıs Adası'nın ithâlât ve ihracatı ise şu şekildeydi:

YIL	İHRACAT (KURUŞ)	İTHÂLÂT (KURUŞ)
1875	77.022	47.325
1876	59.895	50.920
1877	93.805	41.920
1878	101.457	99.714

Tablo 3

Tabloya göre de dış satımların geliri dış alımlardan biraz daha fazladır. Yani Kıbrıs dış ticaret fazlası vermektedir. Bu veriler bize Kıbrıs'ın dış ticarete de iyi durumda olduğunu göstermektedir.²²

Bu bilgilere göre, Kıbrıs'ın hem gelir-gider hem de ithâlât-ihracat açısından dengeli ve Osmanlı Devleti'ne yük getirmeyen bir ada olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte böylece İngiltere'nin Kıbrıs'ı üs olarak istemesinin bir sebebi de ortaya çıkmış oluyordu. İngiltere Kıbrıs Adası'na yerleşmeyi başarırca hükümet Kıbrıs için ek bir yük altına girmeyecek hatta maliyeye gelir bile getirebilecekti.

²¹ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 198.

²² Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 198.

1878 yılında İngiltere'ye devredildiği sırada adadaki Müslüman Türklerin ve Hıristiyan Rumların okulları ise şu şekildeydi:

KAZÂLAR	MÜSLÜMAN TÜRK OKULLARI	HİRİSTİYAN RUM OKULLARI
LEFKOŞE	28	21
LARNAKA	8	12
LİMASOL	4	20
MAGOSA	8	10
GİRNE	5	8
BAF	12	12
TOPLAM	65	83

Tablo 4

Kıbrıs'taki eğitim kurumları tamamen vakıflara bırakıldığı için bu kurumların öğretmenlerini ve müfredatını vakıflar kendileri belirlemiştir.²³ Devletin hiçbir şekilde eğitime müdahalesi olmamış ve yerli halk kendi dil ve kültürlerini çok rahat bir şekilde korumuş ve geliştirmiştir.

Kıbrıs'taki camii, tekke ve kiliselerin sayısına baktığımızda ise karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

²³ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 272.

KAZÂ	CAMİİ	TEKKE	KİLİSE
LEFKOŞE	17	4	8
TUZLA	25	3	71
LİMASOL	15	1	119
MAGOSA	54	2	23
BAF	28	1	18
GİRNE VE DEĞİRMENLİK	56	2	25
TOPLAM	195	13	264

Tablo 5

Son olarak adanın nüfusuna bakacak olursak 45.000 Türk, 95.000 Rum ve 2000 kadar Maruni, Katolik ve Ermeni bulunuyordu. Kısacası Kıbrıs Adası'nın toplam nüfusu yaklaşık olarak 142.000'di. 1878 yılında Kıbrıs'ta yaklaşık olarak 605 köy mevcuttu. Bu köylerden 118'i Türk köyü, 239'u Türklerin ve Rumların birlikte yaşadığı köy ve 248 ise Rum köyü idi.²⁴

Bu bilgilere bakarak şunları söyleyebiliriz: Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki Kıbrıslı Rumlar ve diğer Hıristiyan tebaa kendi varlıklarını korumuş ve kültürlerini geliştirmişlerdir. İşte bu durum Osmanlı Devleti'nin farklı kültürlere olan hoşgörüsünü göstermektedir. Bu hoşgörü sayesinde Osmanlı Devleti birbirinden farklı dinleri ve kültürleri asırlarca bir arada barış içinde idare etmiştir.

²⁴ Halil İnalçık, 49.

I. BÖLÜM

İNGİLTERE VE KIBRIS

A) İNGİLTERE’NİN AKDENİZ POLİTİKASI

Kıbrıs Adası’nın Osmanlı Devleti’nin elinden nasıl çıktığını ve İngiltere’nin bu adayı almak için yaptığı girişimleri açıklamadan önce İngiltere’nin Akdeniz politikasına kısaca değinmemiz konunun daha net bir şekilde açıklığa kavuşması bakımından önemlidir.

18. yüzyıl başlarında yapılan savaşlar sonucunda İngiltere, Akdeniz’i Atlas Okyanusu’na bağlayan Cebelitarık Boğazı’na yerleşmeyi başarmıştı. Bundan sonra İngiltere 1713 tarihinden itibaren Akdeniz’e kesin olarak yerleşmek için büyük çaba harcamıştır.

18. yüzyılda Avrupa’da büyük devletlerin arasına giren İngiltere Akdeniz ile hem siyasî hem de ticarî olarak ilgilenmeye başlamıştı. Yedi Yıl Savaşlarının ardından imzalanan Paris Antlaşması’yla (1768) Hindistan’ın hakimiyeti, Fransa’dan İngiltere’ye geçmiş ve Fransa bu savaştan sonra Hindistan’daki tüm haklarından vazgeçmişti.²⁵

18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Akdeniz’de önemli bir güç olmakla beraber, dünyanın diğer yerlerinde ele geçirdiği topraklarla büyük bir sömürge imparatorluğu haline geldi. Bu imparatorluğun en önemli toprağı ise İngiliz ticaretinin can damarı olan Hindistan idi. İngiltere, bu önemli sömürgesi ile

²⁵ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İst. Üniv. Edb. Fak. No: 2434, İstanbul, 1978, 31.

arasındaki irtibatın sürmesi, ticaretinin devamlılığı ve emniyeti için elinden gelen bütün gayreti sarf ediyordu.²⁶

İngiltere'nin, Akdeniz ve Ön Asya yoluyla Hindistan'a ulaşan ticaret zincirini güvenli bir hale getirme ve bu yola gelebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etme politikası Akdeniz ve çevresinin büyük bir bölümüne hakim olan Osmanlı Devleti'yle daha sıkı ilişkiler kurmasına neden oldu.

Fransız İhtilali sırasında Napolyon'un ordularının Dalmaçya kıyılarına yerleşmesi, daha sonra da 1798 tarihinde Mısır'a çıkması, İngiltere'nin Akdeniz'deki durumunu oldukça sarsmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'yle bir ittifak yapan İngiltere, Fransızları bu bölgeden çıkartmayı başarmıştır.

İngiltere, Ön Asya'nın özellikle kendi ticareti ve Hindistan ile bağlantısı nedeniyle ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu kavramıştı. Akdeniz havzasını daha rahat kontrol etmek için önce Yedi Ada ve Malta'ya (1815) yerleşmiş, daha sonra ise Fransızların Süveyş Kanalı'nı açma girişimleri nedeniyle Aden'i işgal etmişti. Böylece İngiltere, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Akdeniz'in kilit noktaları olan Cebelitarık, Yedi Ada ve Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Akdeniz'in Cebelitarık gibi bir kapısı olacak Aden'i hakimiyeti altına almıştı.²⁷

İngiltere 19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz havzasında önemli bir güç haline gelmiş ayrıca Akdeniz'i çevreleyen toprakların çoğunluğuna hakim olan Osmanlı Devleti'yle de siyasî ve ekonomik olarak ilişkiler kurarak geniş imkanlara yani kapitülasyonlara sahip olmuştur. İngiltere böylece Hindistan ticaret yolunu güvence

²⁶ Süleyman Kocabaş, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar* (Türkiye ve İngiltere), Vatan Yayınları, İstanbul, 1985, 35.

²⁷ Esin Yurdusev, "İngiltere'nin Boğazlar Politikası", *Belleten*, LXIII, 236-238, Ankara, 1999, 560.

altına alma ve buraya gelebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etme politikasını devam ettirmiştir.

Fransızlar tarafından 1847 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması fikri gündeme geldiğinde İngiltere buna sıcak bakmamıştı. Nedeni ise İngiliz gemilerinin Fransızların yapmış olduğu kanaldan güvenli bir şekilde geçememe ihtimalinin olmasıydı. Bilindiği gibi İngiltere denizlerde Fransızlarla çekişme halindeydi.

İngiltere'nin tepkisi nedeniyle 1859 yılında başlayan Süveyş Kanalı inşaatı 1869 yılında tamamlandı. Böylece Akdeniz bir kapalı havza olmaktan çıkarak, Atlas ve Hint okyanusları arasında ticarî açıdan büyük bir değere sahip olan, işlek bir deniz yolu haline gelmişti.²⁸ Bu durum ise diğer devletlerden çok İngiltere'yi yakından ilgilendiriyordu.

Süveyş Kanalı'yla İngiltere'nin Akdeniz politikası değişmeye başlamış ve daha önce önem verilen noktaların yerlerine yeni yerlerin önem kazanmasına sebep olmuştur. Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar İngiltere'nin Akdeniz politikasının ağırlık noktaları Malta, Yedi Ada gibi yerler iken 1869 tarihinden sonra artık Süveyş Kanalı ve çevresi İngiltere'nin Akdeniz politikasının ağırlık noktası olmaya başlamıştır. 1870 yılında Fransa'nın Almanlara yenilmesinden sonra İngiltere'nin, ekonomik ve mali açıdan Mısır'da etkinliği arttı. Böylece sömürelere giden en kestirme ve en kolay yol haline gelen Süveyş Kanalı da yavaş yavaş İngiltere'nin nüfuzu altına girmeye başladı.

İngiltere'nin menfaatlerine Fransa'dan başka engel olabilecek bir ülke de Rusya idi. Rusya Akdeniz ve Asya'ya doğru yayılmacı bir politika izlemeye başlamıştı. Rusya'nın boğazlar üzerinden sıcak denizlere inme politikası İngiltere'nin

²⁸ Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, 32.

Akdeniz ve Asya'daki menfaatlerine zarar verebilirdi. İngiltere ise bu bölge üzerindeki hakimiyetini ve elde ettiği menfaatleri kimseyle paylaşmak istemiyordu.

İngiltere, sömürgelerine giden yolların güvenliğini tehdit edecek, Akdeniz'deki güç dengesini bozacak her türlü girişime karşı çıkmıştır. Bunun için de İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir çeşit tampon bölge olarak görmüş ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni ve toprak bütünlüğünü destekleyerek Rusya'nın Akdeniz'e inmesine engel olmaya çalışmıştır.

İngiltere için, boğazlarda kendini savunabilecek kadar güçlü, ama menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla baskı yapabileceği kadar da kendine bağlı ve güçsüz bir Osmanlı, güçlü ve yayılcı bir Rusya'dan her zaman daha iyiydi. İngiltere bunu gerçekleştirmek için, Napolyon'un Mısır'ı işgalinde (1798), Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanında (1831-1840), Kırım Savaşı sırasında (1853-1856) Osmanlı Devleti'ne hep destek olmuştur.²⁹

Akdeniz'de İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın önemli bir yeri vardır. Bu boğazlar kontrol edilmeden Akdeniz ticareti tam anlamıyla kontrol edilemezdi. İngiltere hiçbir zaman boğazları almak istemedi.³⁰ Çünkü boğazların İngiliz hakimiyetine girmesi İngiltere'yi Avrupalı diğer güçlerin hedefi haline getirecekti. İngiltere bütün Avrupa'yı karşısına alamayacağı için 19. yüzyıl boyunca Akdeniz'deki sömürge yollarının ve ticaretinin güvenliği için Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış ve nüfuzunu artırmıştır.

Akdeniz hakimiyeti için Süveyş Kanalı'nı ve Cebelitarık Boğazı'nı kontrol altına almak İngiltere'ye yetmiyordu. Bunu sağlamak için İngiltere'ye yeni üsler

²⁹ B. Darkot, VI, 672-675.

³⁰ Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, 33

gerekiyordu. 19. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz çevresinde kurulan yeni siyasî güçlerin (Almanya ve İtalya) İngiltere'nin Akdeniz'de yeni üsler almasına karşı çıkmaları muhtemeldi. Bunun için İngiltere 1878 yılına gelindiğinde Hindistan ticaret yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla geçici üsler edinme düşüncesine önem vermeye başladı. Geçici üs fikriyle diğer Avrupa güçleri fazla tedirgin edilmeyecekti. Bu üssün ise hem boğazlara hem de Süveyş Kanalı'na yakın bir yerde olması gerekiyordu. İşte Kıbrıs Adası bu açıdan mükemmel bir yerdedi. ³¹

B) OSMANLI-RUS SAVAŞINA KADAR İNGİLTERE'NİN KIBRIS POLİTİKASI

Kıbrıs Adası, coğrafi konumu bakımından Doğu Akdeniz'in ortasında bir yerdedir. Anadolu ve Suriye kıyılarına yakınlığı, Ege denizinin giriş ve çıkışını kontrol edebilecek bir konumda olması, Kıbrıs Adası'nın değerini artıran etkenlerdir.³²

İngiltere her zaman Mısır'da ve Boğazlarda daha fazla söz sahibi olmaya çalışmış ama karşısına Mısır'da Fransa, Boğazlarda ise Rusya ve diğer Avrupa ülkeleri çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı Mısır'ı ve Boğazları kontrol edebilecek Doğu Akdeniz'de bir üs aramıştır.

Kıbrıs'ın bulunduğu bölge, İngiltere'nin ihtiyaçlarını tamamıyla karşılayabilirdi. Çünkü Kıbrıs Süveyş Kanalı'ndan geçip Hindistan'a giden önemli bir deniz yolu üzerinde bulunmaktaydı. Kıbrıs, İngiltere'nin Akdeniz'deki en önemli üssü olan Malta'dan Çanakkale Boğazı'na ve İstanbul'a daha yakındı. Bu coğrafi

³¹ Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, 33.

³² Bkz. Harita 3.

konumu itibariyle İngiltere'nin Atlantik Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na uzanan ticaret yolu üzerinde Cebelitarık ve Malta Adası'ndan sonra üçüncü durağı Kıbrıs olabilirdi. İyon Adaları 1864'de Yunanistan'a verildiğinden tek seçenek Kıbrıs kalıyordu.³³

Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra (1869) İngiltere'nin dikkati Mısır'a çevrilmişti. Bir süre sonra kanal hisselerinin yarısını elde ederek Süveyş Kanalı'nda büyük bir nüfuza sahip olan İngiltere menfaatlerini korumak için Mısır'a ayrı bir önem vermiştir. Ama bir sorun vardı. O da Süveyş Kanalı'na en yakın İngiliz üssünün Malta gibi uzak bir yerde olmasıydı. İşte İngiltere bu uzaklığı Kıbrıs Adası'nda elde edeceği bir üsle kapatabilirdi.³⁴

Doğu Hindistan şirketinde memur olan Yüzbaşı J. M. Kinneir, Kıbrıs Adası'nı 1814'te ziyaret etmiş ve İngiltere için adanın önemini şöyle belirtmiştir:

“ Kıbrıs'ı ele geçirmekle İngiltere, Akdeniz'de büyük bir nüfuza sahip olacak ve Akdeniz'in gelecekteki kaderini tayin edebilecektir. Mısır ve Suriye kısa zamanda kendine tabi olacak ve Küçük Asya (Anadolu) bakımından da korku uyandıracak bir duruma gelerek Bâb-ı Âlî'yi her an kontrol altında bulundurabilecektir. Rusya'nın bu taraflara yapacağı akınlarını önlemese bile, geciktirebilir. Aynı zamanda İngiliz ticaretinin gelişmesine de vesile olacaktır. Müdafaası kolay bir yer olduğu gibi liberal bir idareyle kısa zamanda kendi teşkilatını masraflarını kolaylıkla karşılayabilir ve az bir masrafla donanmamıza bol miktarda ikmal maddeleri de temin edebilir.”³⁵

³³ Süleyman Kocabaş, 85-86.

³⁴ Bkz. Harita 4.

³⁵ Süleyman Kocabaş, 90.

Kıbrıs'ın İngilizlere devri sırasında İngiltere'nin Başbakanı olan ve bu iş için şahsen büyük uğraşlar veren Benjamin Disraeli (Lord Beaconsfield) Yüzbaşı Kinneir'den yaklaşık 30 yıl sonra "Tancred" adlı kitabında aynı düşünceyi devam ettirmiştir.³⁶ Disraeli bu kitabında "*İngilizler Kıbrıs'ı istiyorlar ve alacaklardır da.*" ibaresiyle bu işte ne kadar kararlı olduğunu belirtmiştir. Disraeli başka bir sözünde, "*Kıbrıs'ın Batı Asya'nın anahtarı olduğunu*" belirterek ne kadar önemli bir ada olduğunu ortaya koymuştur. Bazı İngiliz Konsolosları ve Subayları Kıbrıs'ın ideal bir deniz üssü olacağını, özellikle Magosa Limanı'nın çok önemli bir mevki olduğunu belirtmişlerdir. Bu subaylardan biri olan Amiral Lord John Hay, Kıbrıs Adası'nın olabilecek en iyi deniz üssü olduğunu belirtmiştir.³⁷

Bütün bu bilgilerden sonra İngiltere'nin, Kıbrıs Adası üzerinde durmasının sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Kıbrıs'ın, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla (1869) İngiltere'nin sömürgelerine giden ticaret yollarının birleştiği yer olan Mısır'ı kontrol edebilecek yakınlıkta olması.
2. Kuzeyden Rusya'nın Osmanlı üzerine baskısını artırması ve Rusların Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere inme ihtimali karşısında Kıbrıs'ta bulundurulacak bir donanma, caydırıcı bir niteliğe sahip olacaktı. Ayrıca Boğazlara bir saldırı durumunda Kıbrıs Adası hemen müdahale için uygun bir yerdeydi. Boğazlara en yakın İngiliz üssünün Malta Adası'nda olması Kıbrıs'ın önemini daha da artırıyordu.

³⁶ Salahi R. Sonyel, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", *Bellekten*, Sayı: 165-168, XLII, Ankara, 1978, 739.

³⁷ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, İstanbul, 1960, 9-10.

3. Rusya sadece Boğazlarda bir tehdit unsuru değildi. Rusya Doğu Anadolu üzerinden İskenderun Körfezine inebilir, Dicle-Fırat yöresini ve Basra körfezini kontrol edebilirdi. Dolayısıyla Hindistan yolunu tehdit edebilirdi. Bu bölgelere en yakın yer ise Kıbrıs Adası'ydı.
4. Osmanlı Devleti'nin dağılma ihtimaline karşı hemen müdahale edip daha fazla pay alabilmek için Kıbrıs Adası yakın bir üstü.

Görüldüğü gibi İngiltere'nin Kıbrıs'ı neden istediği açıktır. Kıbrıs, askerî, siyasî ve ticarî olarak büyük bir öneme sahiptir. Bu önemini günümüzde de hâlâ yitirmediği görülmektedir. 1878'de başlayan Kıbrıs sorunu 2005 yılına gelmemize rağmen hâlâ konuşulmaktadır. Şu noktayı da belirtmek gerekir ki İngiltere Kıbrıs'ta garantör olarak nüfuzunu devam ettirmekte ve bir üs olarak Kıbrıs Adası'nı kullanmaktadır.

C) OSMANLI DEVLETİ'NİN İNGİLTERE HİMAYESİNE SÜRÜKLENİŞİ

1. KIRIM SAVAŞI

Osmanlı Devleti, 1831-1840 Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı kesin olarak çözüldükten sonra rahat bir nefes almış ve 12 yıl boyunca barış içinde kalmıştır. Osmanlı bu 12 yılı çeşitli ıslahatlar yaparak geçirmiştir. Rusya ise Osmanlı Devleti'ni parçalamak için fırsatlar kollamıştır. Bunun için Rus Çarı Osmanlı Devleti'ni parçalamak için İngiltere'yle görüşmeye başladı. Ancak bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.

1848 yılında Fransız Devrimi'nin yaymış olduğu fikirler bir çok Avrupa devletini iç karışıklıklara sürüklemişti. Macaristan'da çıkan isyan neticesinde bazı Macar Subayları ve Leh mülteciler Osmanlı'ya sığınmışlardı. Rusya Leh mültecileri, Avusturya - Macaristan ise Macar subaylarını Osmanlı'dan istemelerine rağmen, Bâb-ı Âlî bu mültecileri geri vermemiştir. Bu durum Avrupa'da yankı bularak Osmanlı lehine bir sempatinin doğmasına yol açtı.³⁸ Rusya ve Avusturya-Macaristan, bu destek karşısında Osmanlı'ya karşı etkili olamamışlar ve yeni bir savaşla Osmanlı Devleti'nden istedikleri yerleri alma fikrine bir süreliğine ara vermişlerdir.³⁹

Rusya bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden istediklerini almak için Prens Mençikof'u 1853'de İstanbul'a göndererek Bâb-ı Âlî nezdinde girişimlere başladı.

Mençikof, Rusya'nın isteklerini şöyle sıralamıştı:

1. Kutsal yerlerin himaye ve bakımının Ruslara bırakılması.
2. Osmanlı Devleti tebaası olan bütün Ortodoks Hıristiyanların Rus himayesine verilmesi.
3. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ittifak yapılması.⁴⁰

Rusya'nın bu istekleri sonrasında İngiliz ve Fransız elçilerinin araya girmesiyle kutsal yerler problemi çözülmüş ama Ortodoks Hıristiyanların Rusya'nın himayesine verilmesi ve Osmanlı-Rus ittifak isteği sonuçsuz kalmıştır. Ancak Rusya bu isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek istiyordu. Ama Osmanlı hükümeti bir meclis toplayarak Rusya'nın bu isteklerini tamamen reddetti.⁴¹ Bunun üzerine

³⁸ Mahmut Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikât*, İstanbul, 1326, I, 16.

³⁹ Yorga, *Yorga Tarihi*, (Çev. B. S. Baykal), Ankara, 1948, V, 418.

⁴⁰ Mahmut Celaledin Paşa, I, 16, 17; ayrıca bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühime-i Siyasîyye*, Zeyl no: 4, Ankara, 1957, I, 253-257.

⁴¹ Ali Fuat Türkgeldi, Zeyl no: 1, I, 229-235.

Rus elçisi İstanbul'u terk ederek, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin kesildiğini bildirdi.

Savaş hazırlıklarına giren iki taraf sınırlarına yığınak yapmaya başladı. Nihayet Rus orduları Temmuz 1853 yılında Eflak ve Boğdan'a girdi. Ancak Osmanlı Devleti İngiliz ve Fransızların tavsiyesiyle savaş ilanından vazgeçip, Rusya'yı protesto etmekle yetindi.⁴² Bu arada İngiltere ve Fransa Boğazların Rus tehlikesi altına girme ihtimaline karşı donanmalarını Çanakkale'ye sevk etti.⁴³

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan görüşmeler neticesinde bir sonuç alınamayınca Bâb-ı Âlî, Ruslara bir nota göndererek Eflak ve Boğdan'dan hemen çekilmesini istedi. Böylece Osmanlı-Rus savaşı yani Kırım Savaşı başlamış oldu.⁴⁴

Savaş kısaca şöyle gelişti: Karadeniz'de İstanbul'u bir Rus saldırısından korumak amacıyla bulunan Osmanlı donanması Sinop'ta Rus donanması tarafından batırılınca İngiltere ve Fransa Boğazların tehlikeye girmesi nedeniyle Rusya'ya 12 Mart 1854'te savaş ilan etti.⁴⁵ İngiltere ve Fransa'nın birlikleriyle güç kazanan Osmanlı Devleti, Rusları Eflak ve Boğdan'dan çıkartmayı başardı. Bundan sonra müttefik ordusu Rusya'yı bir barışa zorlamak amacıyla Kırım'a saldırdı.⁴⁶

Müttefik kuvvetlerin amacı Rusya'nın Karadeniz'deki filosunu ve tersanelerini yok ederek Boğazları zaptetmesini önlemektir. Böylece Karadeniz filosu yok olan Rusya ise barış istemek zorunda kalacak, İngiltere ve Fransa da Rusya'dan

⁴² Y. Yücel, A. Sevim, *Türkiye Tarihi*, Ankara, 1992, IV, 278.

⁴³ Ali Fuat Türkgeldi, I, 23-24.

⁴⁴ Ali Fuat Türkgeldi, I, 27-28.

⁴⁵ Ali Fuat Türkgeldi, I, 36.

⁴⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, I, 17.

istediğini alabilecekti. Ruslar bir süreliğine daha Akdeniz'den uzaklaştırılarak İngiltere ve Fransa'nın menfaatlerine dokunamayacak bir yerde tutulacaktı.⁴⁷

Müttefikler Kırım'ı rahat bir şekilde alacaklarını düşünürken Ruslar kuvvetli bir savunmayla karşılık verdi. Sivastopol'da düğümlenen savaş, uzun mücadeleler sonucunda 10 Eylül 1855'de şehrin müttefik kuvvetler tarafından alınmasıyla son buldu. Böylece Rusların Karadeniz filosuyla tersaneleri tamamen yok edilmiş oldu.⁴⁸

Bu sırada Çar Nikola ölmüş ve yerine II. Aleksandır geçmişti. Yeni çar müttefiklere barış için başvurdu. Avusturya-Macaristan barış görüşmelerine başlamak için Rusya'ya şu şartları bir ultiमतomla bildirdi:

1. Ruslar Eflak ve Boğdan'daki tüm iddialarından vazgeçecek.
2. Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Hıristiyan tebaası üzerindeki, eski antlaşmalarla belirlenen hakları Rusya tarafından tanınacak.
3. Tuna nehri üzerinde bütün ülkelerin gemileri serbest hareket edebilecek.
4. Karadeniz tarafsız olacak.⁴⁹

Yeni Çar güçsüz bir durumda olduğu için bu şartlar çerçevesinde barış yapılmasını kabul etti. Bunun üzerine antlaşmanın hazırlanması için Paris'te bir kongre düzenlenmesi kararlaştırıldı.⁵⁰

⁴⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1994, V, 245.

⁴⁸ Ali Fuat Türkgeldi, I, 83.

⁴⁹ Ali Fuat Türkgeldi, I, 86.

⁵⁰ Enver Ziya Karal, V, 247.

Osmanlı Devleti böylece İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın desteğiyle Kırım Savaşı'nı kazanmış oldu. Ruslar, Kars'a kadar gelmelerine rağmen sadece bu cephede başarılı olmuş, diğer cephelerde ise yenilmiştir.

2. PARİS KONGRESİ

Paris Kongresi öncesi savaştan yeni çıkmış devletlerin durumunu ortaya koymamız, Paris Antlaşması'nın hangi şartlar altında yapıldığı konusunda bizlere yardımcı olacaktır.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın baskısından bir süreliğine kurtulmuş ve rahatlamıştı. Türk ordularının Tuna'da, Kırım'da ve Kafkaslarda göstermiş oldukları başarı, devletin geleceğe daha güvenle bakmasını sağlamış, ayrıca diğer devletler arasında itibar kazandırmıştı.⁵¹

Rusya, Balkanlarda toprak kazanmak ve Osmanlı'yı himayesine sokmak için giriştiği bu savaş sonunda Balkanlarda ve Kırım'da aldığı yenilgilerle hem toprak hem para hem de insan kaybetmişti.

Fransa, sıcak denizlere inip menfaatlerini zedeleyecek bir Rusya'yı Karadeniz'e hapsedmenin verdiği güvenle Akdeniz'de daha rahatlamış ve Osmanlı Devleti'ne yaptığı yardımlar neticesinde daha fazla imtiyaz elde edip nüfuzunu arttırmıştı.

İngiltere, savaşın başında hedeflediği bütün amaçlara ulaşmıştı. Rusların Karadeniz donanması imha edilerek Boğazları tehdidi bir süreliğine daha savuşturulmuştu. Osmanlı Devleti desteklenerek, İngiltere'nin Akdeniz ticaretini ve hakimiyetini engelleyebilecek Rusya'ya karşı kuvvetli ama İngiltere'ye karşı zayıf ve

⁵¹ Mahmut Celaleddin Paşa, I, 17.

muhtaç bir Osmanlı Devleti oluşturulmuştu. Belki de bu savaştan en kârlı çıkan tarafın İngiltere olduğunu söyleyebiliriz. İşte Kırım Savaşı'ndan sonra bu halde olan devletler Paris'te toplanarak barış görüşmelerine başladılar.

Kongreye Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Piyemonte (İtalya), Avusturya-Macaristan ve savaşa katılmamasına rağmen 1841 Londra Antlaşması'nı imzaladığı için Prusya katıldı. Osmanlı Devleti'ni kongrede Âlî Paşa ve Paris Elçisi Mehmet Cemil Bey temsil etti. Osmanlı Devleti, Avrupa devletleriyle aynı haklara sahip olarak ilk kez devletlerarası bir kongreye davet ediliyordu.⁵²

Müttefik Devletler, konferansın başlamasıyla birlikte savaşta gösterdikleri birlik ve beraberliği gösteremediler. Her devlet kendi menfaatlerini korumak ve geliştirmek için çaba sarf ediyordu. Tabii ki bu durum Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir havanın oluşmasına sebep oldu.⁵³

Konferansın başında Osmanlı Devleti ve İngiltere, Rusya'ya ağır şartlar konulmasını isterken, Fransa ise Osmanlı-İngiliz ve Avusturya-Macaristan, Rusya yakınlaşmasını gördüğü için, ilerde Rusya ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla Rusya'yı destekleyici bir konum aldı. Fransa'nın bu tavrı Rusya'nın işine yaradı. Bu destekle Rusya sanki yenilen bir devlet gibi değil, savaştan zaferle çıkmış bir ülke olarak Osmanlı Devleti'nin üzerindeki imtiyazlarını rahatça savunmuş ve kendini diğer devletler arasında ezdirmemiştir.⁵⁴

İşte böyle bir havada devam eden Paris Kongresi 30 Mart 1856'da bitti. Kongre sonunda ortaya çıkan barış antlaşmasının maddeleri şu ana başlıklardan oluşuyordu:

⁵² Ali Fuat Türkgeldi, I, 93.

⁵³ Mahmut Celaleddin Paşa, I, 17.

⁵⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, I, 18.

1. Bu antlaşmayla beraber Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Piyemonte, Avusturya-Macaristan, Prusya ve Rusya devletleri arasında bir barış devri başlayacak.
2. Adı geçen devletler arasında barış yapıldığından bu devletler harp sırasında zaptettikleri arazileri derhal tahliye edecekler.
3. Kars şehri ve Rus askerlerinin işgal ettikleri diğer topraklar, Osmanlı Devleti'ne geri verilecek.
4. Müttefik devletler Sivastopol ve Kırım'da işgal ettikleri arazileri geri verecek.
5. Harp suçlarına umumi af çıkarılacak.
6. Bütün esirler iade edilecek.
7. Osmanlı Devleti ile antlaşmada imzası bulunan devletlerden biri veya birkaçı arasında anlaşmazlık çıkacak olursa, Osmanlı Devleti ve adı geçen devletlerin her birisi kuvvete başvurmadan önce diğer devletlerin arabuluculuk yapmasını kabul edecek.
8. Osmanlı Padişahının 28 Şubat 1856'da ilan ettiği Islahat Fermanı diğer devletler tarafından memnurlukla karşılanmakla birlikte bu ferman antlaşmayı imzalayan hiçbir devlete Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hak ve yetkisini vermeyecek.
9. Boğazların kapalılığına dair 1841 Londra Antlaşması aynen yürürlükte kalacak.

10. Karadeniz tarafsız duruma getirilecek, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine sürekli kapalı olacak. Karadeniz kıyılarında tersane yapılmayacak.
11. Tuna Nehri'nde ulaşım serbest olacak, bunu antlaşmada imzası bulunan devletlerin temsilcilerinden kurulu bir komisyon yönetecek. Rusya Devleti tarafından terk edilecek olan Tuna Nehri deltasından bir bölümü Boğdan'a verilecek. Eflak ve Boğdan Beylikleri Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak. Ancak bu beyliklerin imtiyaz ve hakları genişletilecek ve onlar antlaşmayı imza eden devletlerin garantisi altında olacak. Fakat hiçbir devlet onların iç işlerine karışmayacak. Sırbistan da bundan sonra devletlerin ortaklaşa garantisi altında olacak ve bu devletlerin onayı alınmadan Osmanlı Devleti Sırbistan'a hiçbir zaman asker sokamayacak.
12. Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler hukukundan ve haklarından yararlanmasını kabul edecek. Ayrıca her biri ayrı ayrı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi garanti edecek bu garantinin uygulanmasına da ortaklaşa kefil olacaklar.⁵⁵

Bu şekilde özetleyebileceğimiz Paris Barış Antlaşması'yla 1841 Londra Boğazlar Antlaşması yinelenmiş, Karadeniz tarafsız bir deniz olmuştur. Osmanlı Devleti bir süreliğine daha Rus tehdidini uzaklaştırmış ve bir Avrupa devleti sayılarak, Avrupa devletler hukukuna dahil olmuştur.⁵⁶ Ancak toprak bütünlüğünün

⁵⁵ Ali Fuat Türkgeldi, I, 117-123.

⁵⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, I, 18.

diğer Avrupa devletlerinin garantisi altında olması, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına gölge düşürmüştür.

Kırım Savaşı'yla Rusya'nın Avrupa güçler dengesini tek taraflı bozma girişimleri, Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu bir ittifakla engellenmiştir. Ayrıca Rusya'nın geleneksel sıcak denizlere inme politikasına da Karadeniz'in tarafsız bir bölge haline getirilmesiyle büyük bir darbe vurulmuştur.

Osmanlı Devleti savaştan önceki sınırlarına yeniden ulaşmıştı. Ayrıca Avrupa devletler hukukuna girmesi bir kazanım gibi görülse de, Avrupa devletlerinin bu hükmü uygulayıp uygulamayacakları net değildi. Bu duruma bakılarak Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'ndan kârlı çıktığı söylenebilir. Ama antlaşmanın şu hususları Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir sonuç oluşturmuştur.⁵⁷

1. Eflak-Boğdan ve Sırbistan Paris Antlaşması'yla Rus etkisi altından kurtulmuş olmasına rağmen, bu yerlerin toprak bütünlüğü, antlaşmaya imza atan devletlerin garantisi altına alındığından Avrupa devletlerinin etkisi artmış, Osmanlı Devleti'nin ise hakkı asgari seviyeye indirilmiştir. Böylece kendi toprağı olan bu bölgelerde Osmanlı Devleti istediğini yapamaz bir duruma getirilmiştir. Bu durum ise ileride adı geçen beyliklere bağımsızlık yolu açmıştır.
2. Karadeniz'in tersanelerden arındırılarak tarafsız bir deniz haline getirilmesi, Boğazları ve Osmanlı topraklarını Rus tehdidinden uzaklaştırmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin istediğı gibi sonuçlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaştan galip, Rusya'nın ise mağlup çıkmış olmasına rağmen Karadeniz'deki hükümlerin Osmanlı

⁵⁷ Enver Ziya Karal, V, 243.

Devleti için de geçerli olması, ileride Rus tehdidine karşı Karadeniz’de oluşturulacak bir setten Osmanlı’yı mahrum etmiştir. Böylece bir süreliğine uzaklaştırılan tehdit, Osmanlı Devleti’ni ileride daha şiddetli olabilecek bir Rus saldırısına karşı korumasız bırakmıştır.

3. Islahat Fermanı, Avrupa devletlerinin Osmanlı’nın iç işlerine karışmayacaklarını söylemelerine rağmen Osmanlı Devleti’nin aleyhine olmuştur. Avrupa devletleri fermanın uygulanması sırasında oluşacak aksaklıkları bahane ederek Osmanlı’nın iç işlerine müdahale edebilecek bir duruma gelmişlerdir. Bu duruma kapitülasyonların devam etmesi de eklendiğinde Osmanlı Devleti’nin iç işleri konusunda Avrupa devletleri tarafından rahat bırakılmayacağı anlaşılmaktadır.⁵⁸

Ayrıca Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa’dan borç almıştır. Bu durum Osmanlı ekonomisinin iyice bozulduğunu göstermektedir. Bu dış borçlanma sonraki yıllarda daha da artmış ve sonunda Osmanlı ekonomisi Avrupa devletlerinin kontrolü altına girmiştir.

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sırasında topraklarını tek başına koruyabilecek askerî bir güce sahip olmadığını anlayarak Avrupa devletlerinin, özellikle İngiltere’nin yardımına muhtaç olmuştur. Savaş içerisinde alınan dış borçlarla da Osmanlı ekonomisi İngiltere’nin etkisi altına iyice girmiştir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti, hem siyasî, hem askerî hem de ekonomik açıdan İngiltere’nin himayesine doğru sürüklenmiştir.

⁵⁸ Ali Fuat Türkgeldi, I, 139-142.

Yukarıda özetlediğimiz Paris antlaşmasının 12. maddesindeki, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Avrupa devletlerinin garanti altına alması ileride muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı sırasında Avrupa devletlerine ve özellikle İngiltere'ye Osmanlı toprakları üzerinde söz sahibi olmak hakkı verdiğini söyleyebiliriz. Bu durum ise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı'nın Paris Antlaşmasındaki toprak bütünlüğünü garanti altına alan devletlerden biri olan İngiltere'den yardım talep etmesine sebep olmuştur. İngiltere ise bu maddenin gereğini yerine getirmek için Kıbrıs Adası'nın üs olarak kendisine verilmesini istemiştir. Bu açıdan Paris Antlaşması'nın, İngiltere'nin Kıbrıs'ın yönetimini Osmanlı'dan almasını kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

3. AVRUPA GÜÇLER DENGESİ VE OSMANLI'NIN YERİ

Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nda (1853-1856) İngiltere ve Fransa ile işbirliği yaparak Rusya'ya karşı mücadele etmiş ve sonunda üstün gelmiştir. Savaşın sonunda yapılan Paris Antlaşması'yla (1856) Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'den, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırlarına kadar olan yerler, Avrupa devletlerinin ortak garantisi altına alınmıştır. Böylece Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasına engel olunmuştur.⁵⁹

Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Avrupa devletler hukukuna dahil edilmiş ve Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti kabul edilerek, Rusya'ya karşı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunmuştur. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla her ne kadar Avrupa devletlerinin güdümüne girse de 18. yüzyıldan beri gittikçe artan Rus baskısına karşı Avrupa devletlerini öne sürerek bir denge kurmuş ve topraklarını belli bir ölçüde Ruslara karşı korumuştur.

⁵⁹ Süleyman Kocabaş, 66.

Avrupa devletlerinin baskısı neticesinde Paris Antlaşması'nı (1856) imzalayan Rusya, sıcak denizlere inme politikasının Osmanlı Devleti üzerindeki planlarına bir süreliğine ara vererek Asya'ya doğru yönelmişti. Ama Rusya, Avrupa devletleri arasındaki ilişkiyi ve diplomasiyi dikkatle izleyerek fırsat kollamaktan vazgeçmemişti. Bu girişimlere, Balkan ülkelerinde uygulanan panislavist politikalar örnek olarak verilebilir.⁶⁰

Rusya Balkanlarda uyguladığı panislavist politikalarla 1856 Paris Antlaşması ile kendi aleyhine bozulan dengeyi tekrar kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Rusya, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni bazı reformlara zorlayarak kendisine karşı güçlendirmeye çalıştığını biliyordu. Osmanlı'nın güçlenmesi demek Rusya'nın sıcak denizlerden uzak tutulması, dolayısıyla İngiliz menfaatlerine dokunamayacak bir yerde olması demektir. Bu durum Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni zayıflatıp parçalamak için elinden gelen bütün gayreti sarf etmesine sebep oluyordu.

Rusya, her fırsatta Slavları kullanmış ve Balkanlarda kargaşanın hüküm sürmesini sağlamıştır. Rusya'nın bu politikalarla amaçladığı şey ise 1841 yılında Boğazların ve 1856 yılında Karadeniz'in tarafsızlığı kararını bozabilmektir. Ama bütün uğraşlarına rağmen 1870 tarihine kadar Rusya bu dengeyi bozamamıştır.⁶¹

1 Eylül 1870'de Fransa'nın Sedan Savaşı'nda Prusya'ya yenilmesi, bütün Avrupa dengelerini alt üst etmişti.⁶² Rusya 31 Ekim 1870 tarihinde henüz savaş üzerinden iki ay geçmeden Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlere bir nota gönderdi.⁶³ Notada Rusya, bundan böyle Karadeniz'in tarafsızlığını tanımadığını

⁶⁰ Süleyman Kocabaş, 67.

⁶¹ Süleyman Kocabaş, 67.

⁶² Charles Vahley, *Anadolu'nun İstikbali ve Akdeniz Meselesi*, Çev. Yusuf Ziya, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1329, 84.

⁶³ Süleyman Kocabaş, 72.

açıklıyor ve Ön Asya'daki sıcak denizlere inme politikasına aktif olarak geri dönüyordu.

Osmanlı Devleti, bu duruma karşı hemen Avrupa devletleri nezdinde harekete geçerek şiddetle karşı çıkmış olmasına rağmen 13 Mart 1871 yılında Londra'da toplanan milletlerarası konferansta Rusya'nın bu talebi kabul edilmiştir.⁶⁴

Rusya'nın Balkanlardaki panislavist politikaları 1871 yılından itibaren daha da yoğunlaşmıştır. Bu politika Balkanlarda büyük bir kargaşanın doğmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti Balkanlardaki ayaklanmalar sebebiyle Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından büyük baskılara uğramıştır. Neticede ise Balkanlardaki azınlıklar Osmanlı Devleti'nden büyük taviz ve ayrıcalıklar koparmayı başardılar.

Osmanlı Devleti bu olaylar karşısında yalnız kalmış ve ayaklanmaları bastırmakta güçlük çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin yalnızlığı karşısında Rusya ve Avusturya-Macaristan, Balkanlarda iki rakip olmalarına rağmen çıkara dayalı bir ittifak sürecine girmişlerdir. 15 Ocak 1877'de imzalanan Peşte Antlaşması'yla Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Balkanları kendi istek ve arzularına göre bölüşmeye karar vermişlerdi. Bu antlaşmaya göre, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i alacak, Rusya ise büyük bir Slav devleti kurmamak şartıyla Balkanlarda serbest olacaktı. Bu ise Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi demektir.⁶⁵

1877'de Osmanlı Devleti içte ve dışta büyük sorunlarla uğraşmaktaydı. Ayrıca Paris Antlaşması'yla kazanmış olduğu Avrupa devletlerinin desteğini kaybetmişti. Rusya ise 1856 yılında aleyhine değişen dengeleri kısa bir sürede kendi

⁶⁴ Süleyman Kocabaş, 72-73.

⁶⁵ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, 21.

lehine çevirmeyi başarmıştı. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmesi için tek bir şey gerekiyordu o da Osmanlı Devleti'yle bir savaşı.

4. 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Osmanlı Devleti Kırım Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmasından sonra, kendi içinde bazı ayaklanmalar olmasına rağmen, bir sükunet dönemine girmişti. Bu dönemde Osmanlı Devleti bazı ıslahatlarla devleti kalkındırmaya, sorunları gidermeye çalışmıştır.

Rusya, Paris Antlaşması'ndan sonra bir süreliğine Orta Asya'ya yönelmiş, buralarda nüfuzunu artmıştır.⁶⁶ Ayrıca Balkanlarda panislavist politikalar izlemiş ve nihayet Hersek'te büyük bir isyan çıkartmayı başarmıştır. Rusya böylece Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmış, güç kaybetmesine sebep olarak yeni bir savaşla kolay yutulur bir lokma haline getirmeye çalışmıştır.

1875 yılına gelindiğinde Rusya'nın panislavist politikaları neticesinde çıkan Hersek İsyanı Balkanlara yayılmış ve bu bölgenin uluslararası bir sorun haline dönüşmesine sebep olmuştur.

Hersek'te çıkan isyanı Osmanlı Devleti bastırmaya çalışırken isyancılar Karadağ'a sığınmışlardı. Rus elçisinin araya girmesi neticesinde affedilen isyancılar Osmanlı'nın hoşgörüsünü kullanarak yeniden isyan etmişlerdir. Gerilla taktiğini kullanan isyancılarla uğraşmak Osmanlı Devleti için çok zor oldu. Bu isyan gün geçtikçe büyümüş ve Rusya tarafından kışkırtılan Bulgarlar da 2 Mayıs 1876'da

⁶⁶ Ali Fuat Türkgeldi, I, 211-226; ayrıca bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara, 1953, I, 369-371.

isyan ederek bölgede bulunan Türklere saldırmışlardı. Bu ayaklanmayı bastıran Osmanlı, bağımsızlıklarını isteyen Sırbistan ve Karadağ ile karşı karşıya gelmişti.

Ayaklanmalar sonucunda Karadağ'ın kısmen de olsa bir başarı sağlamasının yanında, Sırbistan büyük bir yenilgiye uğrayarak Rusya'ya sığındı. Rusya, Osmanlı'nın Balkanlardaki Hıristiyanlara şiddet uyguladığını öne sürerek Avrupa kamu oyunu Osmanlı'nın aleyhine çevirmeyi başardı. Rusya Avrupa kamu oyunu yanına alarak Osmanlı Devleti'ni savaşa tehdit edip ateşkes istedi. Osmanlı da bu isteği kabul etti. Tam bu sıralarda 30 Mayıs 1876 yılında yapılan bir ihtilalle Abdülaziz tahttan indirildi ve yerine V. Murat getirildi. V. Murat akıl hastası olduğu gerekçesiyle üç ay sonra tahttan indirilerek yerine 31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamid padişah oldu.

Balkanlarda kötüye giden bu duruma müdahale etmek isteyen Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan halkın yaşadığı yerlerde ıslahat yapması taraftarıydılar. Ancak bu konuda Avrupa devletleri birbirinden farklı siyaset izliyorlardı. Rusya isyancıların savunuculuğunu üstlenerek Osmanlı'yı Balkanlardan atmayı planlarken, Avusturya-Macaristan ise Almanya ve İtalya'nın siyasî birliklerini sağlamasından sonra yayılma politikasında değişikliğe gitmiş ve daha rahat yayılabileceği Balkanlardan pay almak istiyordu. Ege Denizi'ne inmek isteyen Avusturya-Macaristan ilk adım olarak Bosna-Hersek'i ele geçirmek niyetindeydi. İngiltere ise Avusturya-Macaristan'ın Ege'ye inmesini istemediği için şimdilik Osmanlı Devleti'nin yanında gözükiyordu. Almanya ise Avusturya-Macaristan ve

Rusya arasında tarafsız bir politika izlemekteydi.⁶⁷ Böylece Balkanlardaki bu kargaşa Avrupa devletleri arasında bir şark meselesi haline dönüştü.

Rusya'nın Osmanlı üzerindeki baskısı gittikçe artmıştı. Rusya bu sorunu kendi başına çözmeyi düşünüyordu. İngiltere ise bu girişime karşı telaşlanmış ve Balkanlarda çıkan problemleri çözmek için devletlerarası bir konferans talebinde bulunmuştu. 23 Aralık 1876'da İstanbul'da toplanan konferansa, Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya katılmıştır. Osmanlı Devleti iç karışıklıkları önlemek ve konferansa katılan devletlerin iç işlerine karışmasını engellemek amacıyla Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koyduğunu açıklamıştır. Böylece azınlıklar da mecliste temsil edilebilecek ve şikayetlerini direkt olarak Bâb-ı Âlî'ye iletebileceklerdi. Bu da diğer devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışabilecekleri bir durumu ortadan kaldırmış olacaktı.⁶⁸

Ancak ne yazık ki Avrupa devletleri Kanun-i Esasi'yi pek fazla önemsememiş ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için girişimlerini sürdürmüşlerdir. Konferansın sonunda Osmanlı Devleti'ne, Sırbistan ile Karadağ'ın topraklarının genişletilmesini ve Bosna-Hersek ile Bulgaristan'a özerklik verilmesini içeren bir teklifte bulundular. Osmanlı Devleti bu teklifleri büyük bir meclis toplayıp görüşerek oy birliği ile reddetti. Bunun üzerine konferansa katılan delegeler İstanbul'u terk ettiler.⁶⁹

Avrupa devletleri tekrar 31 Mart 1877'de Londra'da toplanarak Londra Protokolüne imza atmışlardır. Bu protokole göre Osmanlı Devleti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da ıslahat yapacak ve Karadağ'ın toprakları genişletilecekti. Bununla

⁶⁷ Mahmut Celaleddin Paşa, II, 292-vd.

⁶⁸ Ali Fuat Türkgeldi, II, 3-8.

⁶⁹ Ali Fuat Türkgeldi, II, 12-16.

beraber Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü yine Avrupa devletlerinin garantisi altında olacaktı. Ancak 10 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti bu protokolü de reddetmiştir.⁷⁰

Bu gelişmelerden sonra Rusya Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletleri nezdinde yalnız bırakmak için girişimlerde bulunmaya başlamış ve ilk sonucu Avusturya-Macaristan'dan almıştır. Almanya'nın aracılık ettiği Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki antlaşmaya göre, Avusturya-Macaristan bir savaş halinde tarafsız kalacak; buna karşılık Bosna-Hersek'i alacak, Rusya ise Baserabya'yı topraklarına katacaktı.

Rusya bir taraftan da İngiltere'ye Boğazları zaptetmeyeceğinin teminatını vererek İngiltere'nin Osmanlı'ya yardım etmesine engel olmaya çalışıyordu.⁷¹ Fransa ise Almanya tehlikesi karşısında etkisiz kalmıştı. Böylece Rusya diplomatik açıdan Avrupa'da istediğini elde ederek, olası bir savaş halinde Osmanlı Devleti'ni Avrupalı Devletlerin desteğinden mahrum etmişti.⁷² Artık bir Osmanlı-Rus savaşı kaçınılmazdı.

Rusya 24 Nisan 1877 yılında bağımsızlık vaat ettiği Romanya'yı geçerek Osmanlı Devleti'nin topraklarına girdi. Nihayet Osmanlı-Rus savaşı yani 93 harbi başlamış oldu. Savaşın hemen başında, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafsızlığını ilan etti. İngiltere ise Boğazlar tehlikeye girerse tarafsız

⁷⁰ Ali Fuat Türkgeldi, II, 20-22.

⁷¹ Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği*, Ankara, 1968, 26.

⁷² Mahmut Celaledin Paşa, II, 6-vd.

kalmayacağını açıkladı.⁷³ Savaş kısa zamanda bütün Balkanlara ve Kafkaslara sıçradı.⁷⁴

Balkanlarda uzun ve çetin çarpışmalardan sonra, Osmanlı kuvvetleri eğitimsiz olduklarından ve savunma hatlarının arasındaki irtibatsızlıktan dolayı, Plevne hariç diğer bölgelerde Rusya karşısında fazla tutunamadı. Rusya sonunda 22 Ocak 1878'de Edirne'yi zaptetmiş ve Yeşilköy'e kadar gelmişti. Plevne'nin uzun süren kuşatmadan sonra Rusların eline geçmesiyle Sırbistan, Karadağ ve Romanya da savaşa girmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin bu zor durumundan yararlanmak isteyen Yunanistan ise Teselya'yı istila etmişti.⁷⁵

Anadolu'da, Ahmet Muhtar Paşa'nın zaferlerine rağmen Rusların sürekli cephane ve asker takviyesi yapmaları neticesinde Osmanlı ordusu savunma hattını Erzurum'a çekmişti. Erzurum'a taarruz eden Ruslar burada durdurulmuştur.

Osmanlı Devleti, bu savaşta beş ülkeyle savaşmış, Osman Paşa'nın Plevne'de, Ahmet Muhtar Paşa'nın Anadolu'da göstermiş oldukları kahramanlıklara rağmen, yeterli asker ve cephane takviyesi yapılmadığından Rusya'ya ateşkes teklifinde bulunmak zorunda kalmıştır.⁷⁶

Rusya bu ateşkes teklifini ilk önce kabul etmedi. Ancak Rusların Balkanlarda söz sahibi olması Avusturya-Macaristan'ı, Boğazları tehdit etmesi ise İngiltere'yi rahatsız etti. Rusya'nın ilerleyişinin devam etmesi bu devletleri harekete geçirdi. İlk olarak Avusturya-Macaristan seferberlik ilan etti; daha sonra da İngiltere donanmasını Boğazlara yönlendirdi. Nihayet Rusya, Avusturya-Macaristan ve

⁷³ Ali Fuat Türkgeldi, II, 24.

⁷⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, II, 10-13.

⁷⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, II, 129.

⁷⁶ Enver Ziya Karal, VIII, 56-57

İngiltere'yi karşısına almamak için Osmanlı Devleti'nin ateşkes teklifini kabul etmek zorunda kaldı.⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin savaş sonundaki bu durumu İngiltere'nin savaşmadan Kıbrıs Adası'nı bir antlaşmayla almasını kolaylaştırmıştır. Zor durumda kalan Osmanlı, Avrupa devletlerinin Paris Antlaşması'nın gereğini yerine getirmelerini beklemiş ama sadece İngiltere Osmanlı'ya bir yardım teklifinde bulunmuştur. Yardım şartı olarak ise Kıbrıs Adası bir üs olarak İngiltere tarafından istenmiştir.

5. AYASTEFANOS (YEŞİLKÖY) ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti Ruslarla 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması'ndan sonra en ağır toprak kaybına uğruyordu.

Antlaşmanın maddelerine gelince şöyle özetlenebilir:

1. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın toprakları genişliyor ve bağımsız birer devlet oluyorlardı.
2. Rusya, Kars, Ardahan, Batum ve Baserabya'yı topraklarına katıyordu.
3. Bosna-Hersek ise Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde ıslahat yapılması kaydıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir statü kazanıyordu.
4. Bulgaristan özerk bir hale getiriliyor bununla birlikte toprakları büyük ölçüde genişletilerek Büyük Bulgaristan oluşturuluyordu.

⁷⁷ Mahmut Celaleddin Paşa, II, 103-109.

5. Bu antlaşmayla ilk kez bir Ermeni sorunu ortaya çıkıyor ve Osmanlı Devleti'nin Ermeniler lehinde ıslahat yapması kabul ediliyordu.
6. Son olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesi kabul ediliyordu.⁷⁸

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığı nerdeyse yok edilmiştir. Rusya Balkanlarda Büyük Bulgaristan Prenslığı'ni kurarak Ege Denizi'ne inmiş, Kafkaslarda ise Kars Ardahan ve Doğu Beyazıt'ı alarak İskenderun ve Basra Körfezi'ne yakınlaşmıştı. Böylece Rusya asırlardır gütmüş olduğu sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmede önemli bir mesafe kat etmiş oluyordu.

a) İNGİLTERE'NİN VE DİĞER AVRUPA DEVLETLERİ'NİN AYASTEFANOS ANTLAŞMASI'NA TEPKİLERİ

İngiltere, Osmanlı-Rus Savaşı'nın başında Ruslardan İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair aldığı teminat sebebiyle tarafsızlığını ilan etmişti.⁷⁹ İngiltere Plevne'nin düşmesinden sonra Rus ordusunun İstanbul'a girebileceği ve bunun ise Orta Doğu, Akdeniz ve Hindistan üzerindeki çıkarlarını tehlikeye sokacağından tarafsızlığını bozarak müdahale etme kararı aldı. Ama İngiltere tek başına Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya karşı savaşmayı da düşünmüyordu. Hemen siyasi açıdan girişimlere başlayan İngiltere, Avusturya-Macaristan'ın da desteğini alarak güçlü bir şekilde Rusya'ya karşı çıktı.

⁷⁸ *Berlin ve Ayastefanos Muahedesiyle, İngiliz İttifaknamesi*, İstanbul, 1295, 39-59; ayrıca bkz. Mahmut Celaleddin Paşa, III, 91-105; Ali Fuat Türkgeldi, II, 45-54.

⁷⁹ Ali Fuat Türkgeldi, II, 24-25.

İngiltere hükümeti, İstanbul'da çok sayıda vatandaşının bulunduğunu gerekçe göstererek, vatandaşlarının emniyetini sağlamak için İstanbul'a bir filo göndermek istediğini Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Bâb-ı Âlî bu durumun Rusları İstanbul'a girmek için kışkırtacağını düşünerek reddetti. Ama İngiltere kendi çıkarlarını korumak amacıyla zor durumda kalan Osmanlı hükümetini dinlemeyerek donanmasını Çanakkale'den geçirdi.⁸⁰ Osmanlı Devleti'nin başı Rusya ile fena halde dertte iken bir de İngiltere'yle bozuşmamak için bu durumu sadece protesto etmekle yetindi.

Çanakkale Boğazı'ndan İngiliz donanmasının geçtiğini öğrenen Ruslar, İngiltere'ye eğer donanmalarını İstanbul'a sokacak olursa şehri işgal edeceklerini bildirdiler. Böylece İngiltere ve Rusya Boğazlarda yeniden karşı karşıya geldiler. Ancak İngiltere, gemilerini Rusya'ya karşı düşmanca bir niyetle göndermediğini, sadece İstanbul'daki vatandaşlarını korumak için bu donanmayı gönderdiğini açıklamasıyla iki devlet arasında gergin olan hava biraz olsun yumuşadı. Nihayet İngiliz donanması 14 Şubat 1878'de Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara Denizi'ne girdi.⁸¹

Bunun üzerine Rus komutanı Osmanlı Devleti'ne bir ultiमत göndererek, 12 bin civarındaki bir Rus birliğinin Yeşilköy'e yerleştirilmesine izin verilmesini istedi.⁸² Bu talebi mecburen kabul eden Osmanlı Devleti'nin durumu gerçekten çok vahimdi. Bu şartlar altında Rusya, Osmanlı Devleti'nden istediğini alabilirdi ve Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla da aldı.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne dayatmış olduğu antlaşma özellikle Avusturya-Macaristan ve İngiltere'yi tedirgin etmişti. İngiltere'nin menfaatlerine

⁸⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, III, 68.

⁸¹ Yorga, V, 589.

⁸² Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul, 1327, I, 352-354; ayrıca bkz. Ali Fuat Türkgeldi, 93.

aykırı olarak Rusların, Boğazları ciddi bir şekilde tehdit etmesi ve yeni kurulan Büyük Bulgaristan Prenslığı'yle Ege Denizi'ne yani sıcak denizlere inmesi ayrıca Kars yönünden Basra Körfezi'ni, Hindistan'a giden yolu ve Suriye üzerinden Süveyş Kanalı'nı tehdit edebilecek duruma gelmesi İngiltere'nin Ayastefanos Antlaşması'na karşı çıkmasının ana sebeplerini teşkil ediyordu.⁸³

Avusturya-Macaristan, yayılma alanı olarak belirlediği Balkanların Rusların hakimiyeti altına girmesini istemiyordu. Avusturya-Macaristan'ın hedefi olan Selanik yolunun, dolayısıyla Ege Denizine giden yolun Ruslar tarafından tıkanması Avusturya-Macaristan'ı endişelendiriyordu. Avusturya-Macaristan, 1871'den sonra Almanya'nın birliğini sağlamasıyla bütün yayılma hedeflerini Osmanlı topraklarına çevirmişti. Hedefi ise Tuna Nehri'yle Karadeniz'e çıkmak ve Dalmaçya kıyılarını ele geçirip Selanik'e ulaşmaktı. Bu plana göre Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın çıkarları Osmanlı topraklarında çakışıyordu. Ayrıca Rusya'nın Balkanlardaki panislavist politikaları da Avusturya-Macaristan'a zarar veriyordu. Çünkü Avusturya-Macaristan'da çok uluslu bir imparatorluktu. Bunun için Tuna Nehri civarlarına asker yığmış, İngiltere ve Almanya nezdinde siyasî girişimlerde bulunarak Balkanlardaki hedeflerinden Rusya'yı uzaklaştırmak için elinden geleni yapıyordu.

Bu sebeplerden dolayı menfaatleri zedelenen İngiltere ve Avusturya-Macaristan eğer Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri tadil edilmezse Rusya'ya

⁸³ Mithat Sertoğlu, "Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz İlişkileri", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, cilt: I, sayı: 3, İstanbul, 1967, 603.

karşı savaş ilan edebileceklerini bildirdiler. Bu tehditler üzerine Rusya geri adım atarak antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini kabul etti.⁸⁴

İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın bu girişimleri Osmanlı Devleti'ne bir umut vermişti. İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın muhtemel bir kongrede Osmanlı Devleti'nin yanında olacağını düşünen Bâb-ı Âlî kısa zamanda yanıldığını anladı. Çünkü Avusturya-Macaristan Balkanlardaki Rus nüfuzunu kırmak ve bir denge oluşturmak için Osmanlı'dan Bona-Hersek'i istiyordu. Bu teklif ise Osmanlı Devleti tarafından reddedildi. Böylece Osmanlı Devleti Avusturya-Macaristan'dan ümidini kesmiş oldu.⁸⁵ Diğer devletler de kendi iç işleriyle uğraşıyorlardı.

Fransa, 1870 yılındaki Sedan yenilgisinden sonra Avrupa güçler dengesindeki yerini ve ağırlığını kaybetmişti. Fransa'nın kendi yaralarını sarmaktan Osmanlı Devleti ve Avrupa ile ilgilenecek durumu yoktu. Fransa daha çok sömürge elde etmek peşindeydi. Bu nedenlerle Osmanlı Devleti Fransa'dan da yardım isteyemezdi.

Almanya, daha yeni kurduğu birliğini güçlendirmek için iç meselelerle uğraştığından diğer Avrupa devletlerinin ilgilerini başka taraflara çekerek bir barış ortamı sağlamaya çalışıyordu. Almanya Başbakanı Bismark, Ayastefanos Antlaşması'nın tadili için olası bir kongreye tarafları Berlin'e çağırarak, hem diğer Avrupa devletlerinin ilgisini kendi sınırlarından uzaklaştırıyor hem de Avrupa siyasetinde söz sahibi olmaya çalışıyordu.⁸⁶ İtalya'ya baktığımızda ise onun da Almanya'dan pek farkının olmadığını görüyoruz. İtalya 1870 yılında sağladığı birliğini güçlendirmekle uğraştığından Avrupa siyasetinde pek etkin değildi.

⁸⁴ Enver Ziya Karal, VIII, 69.

⁸⁵ Enver Ziya Karal, 70-71.

⁸⁶ Yuluğ Tekin Kurat, 27-28.

İtalya'nın amacı sömürgeler elde ederek birliğini kuvvetlendirmektir.⁸⁷ Balkan devletlerine baktığımızda ise Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın topraklarını genişletme kaygısında oldukları görülmektedir.⁸⁸

Avrupa devletlerinin bu durumu Osmanlı Devleti'ne Rusya karşısında yardım edebilecek imkan vermiyordu. Tersine Avusturya-Macaristan gibi devletler Osmanlı Devleti'nden toprak talebinde bile bulunuyordu. Avrupa devletlerinin içerisinde Osmanlı'ya destek verebilecek tek ülke İngiltere'ydi. Ama İngiltere de Osmanlı'nın bu zor durumundan yararlanarak, yardım için bazı şartlar öne sürüyordu. İngiltere, bir yandan Osmanlı Devleti'nden yardım şartı olarak bazı isteklerde bulunurken, diğer taraftan da Rusya ile görüşerek kendi menfaatlerine uygun bir antlaşma sağlama niyetindeydi.

İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nın uluslararası bir konferansta yeniden görüşülmesini talep ederek Berlin'de bir kongrenin toplanmasına Avusturya-Macaristan ve Almanya ile beraber ön ayak oldu.

Artık Berlin'de bir kongrenin toplanacağı kesinleşince Rusya, kongreye katılan devletlerle önceden anlaşma yapmak için girişimlerde bulunmaya başladı. Rusya toplanacak bir kongreden önce gizli antlaşmalarla Ayastefanos Antlaşması'yla kazandıklarını korumak istiyordu. Bu sebeple 30 Mayıs 1878'de İngiltere'yle gizli bir antlaşma imzaladı.⁸⁹ Bu antlaşmayla İngiltere Rusya'yı Akdeniz'den uzaklaştırıyordu. İngiltere ve Rusya arasındaki bu antlaşmayı onaylayan Avusturya-Macaristan ise Bosna-Hersek'i alıyordu.

⁸⁷ Enver Ziya Karal, VIII, 61.

⁸⁸ Mahmut Celaleddin Paşa, III, 118-128.

⁸⁹ Yuluğ Tekin Kurat, 26.

Osmanlı, İngiltere'nin Berlin Kongresinde kendisine yardım edeceğine güveniyordu. Ama İngilizlerin, Osmanlı'dan yardım şartı olarak Kıbrıs'ı istemeleri İngiltere'ye olan güvenin sarsılmasına sebep oldu.

Görülüyor ki Osmanlı Devleti Kırım Savaşı ile başlayan ve 1878 yılına kadar süren bir dönemde İngiltere'nin himayesine doğru sürüklenmiştir. Çünkü Osmanlı toprakları İngiliz menfaatlerinin kesiştiği nokta olmuştur. Bu sebeple İngiltere Osmanlı Devleti'yle sıkı ilişkiler kurmuştur. Ama bu ilişkiler Osmanlı Devleti'ni korumak amacıyla değil, tehlikeye giren sömürge yollarını savunmak gayesiyle olmuştur.

b) İNGİLİZLERİN YARDIM ŞARTI OLARAK OSMANLI DEVLETİ'NDEN İSTEKLERİ

Osmanlı Devleti kongrede yalnız kalmamak için İngiltere'ye başvurmuştu. İngiltere bir taraftan Rusya ile kendi menfaatlerini korumak amacıyla antlaşma yapmaya çalışırken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin çaresiz durumundan yararlanmak istiyordu.⁹⁰

İngiltere, Berlin Kongresi öncesinde çaresiz bir durumda bulunan Osmanlı Devleti'ne bir öneride bulundu. İngiliz Hükümeti'nin 16 Mayıs 1878'de İstanbul Elçisi Henry Layard'a gönderdiği bir talimatta Osmanlı Devleti'yle muhtemel bir ittifak antlaşmasının yapılabilmesi için ilk önce Bâb-ı Âlî'nin Anadolu'da bulunan Hıristiyan tebaa için ıslahatlar yapması şart koşuluyordu. Ayrıca İngiltere, Berlin Kongresinden önce diğer Avrupa devletlerinin özellikle Rusya'nın böyle bir

⁹⁰ Enver Ziya Karal, 70.

antlaşmadan haberinin olmamasını istiyordu. Eğer bir şekilde Rusya'nın ve diğer Avrupa devletlerince böyle bir antlaşmanın varlığı duyulursa İngiltere'nin antlaşma ile sağlamak istediği menfaatlerine zarar gelebilirdi. Bunun için İngiliz Hükümeti ile elçisi arasındaki telgrafların çok gizli kalmasına zen gösteriliyordu.

İstanbul Elçisi Henry Layard'a İngiliz Dışışleri Bakanlığı'ndan şöyle bir telgraf geldi:

“Elinizden gelen bütün gayretle şartlarınızın kabul için ısrar edeceksiniz, bu antlaşmanın Padişahın ordusu ve kuvvetinin kaynağını teşkil eden Anadolu'yu güvenlik altına alacağını, eğer Padişah İngiltere'nin iyi niyetinin devam ettiğini görmek istiyorsa kendisine antlaşmayı ekimselik göstermeden kabul etmesi gerektiğini açıklayın çünkü bu fırsat kaçırıldı mı bir daha ele geçmez. Biz Rusya ile kuvvetlerini İstanbul dolaylarından çekmesi ve otonom Bulgaristan Prenslığinin Balkan Dağlarının Kuzeyinde kalması hususunda antlaşmaya varmak üzereyiz. Yok eğer Padişah bizim şartlarımızı kabul etmek istemezse o zaman İngiltere girmiş olduğu müzakerelere devam etmeye lüzum görmeyecek ve bu Osmanlı Devleti'nin derhal parçalanmasına sebep olacaktır. Padişaha Pazar akşamından (26 Mayıs 1878) daha geç olmamak üzere yazılı bir taahhütname vermesini ve son derece ketum davranması gerektiğini anlatınız.”⁹¹

İngiltere hükümeti bu telgrafla Osmanlı Devleti'nin ne kadar zor bir durumda olduğunu ve İngiliz Hükümeti'nin ortaya koyacağı şartların hepsinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edileceğini belirterek elçisinden bütün gücüyle bu şartları kabul ettirmesini istiyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni de üstü kapalı olarak tehdit

⁹¹ Yuluğ Tekin Kurat, 83-84.

etmekten geri durmuyordu. Bu telgrafa göre Osmanlı Devleti İngiltere'nin kongrede kendi saflarında girişimlerde bulunmasını istiyorsa, Anadolu'da Hıristiyanların yaşadığı yerlerde ıslahat yapmalıydı. Konumuzun esas noktası olan Kıbrıs'ın İngiliz kullanımını için kiralanması da önceki bölümlerde ayrıntısıyla incelediğimiz üzere İngiltere'nin en önemli isteği olarak ortaya çıkıyordu. Eğer bu istekler iki gün içinde kabul edilmezse Osmanlı'nın yanında yer alınmayacağını ve böylece Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını da elçinin hükümete belirtmesi isteniyordu.

Layard 25 Mayıs günü Yıldız Sarayı'na giderek İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'yle bir ittifak antlaşması yapmak istediğini Bahriye Nazırı ve Mabeyn Mûşiri olan Said Paşaya ilettili. Layard, hükümetinin talimatını aynen beyan ederek;

Eğer bu Antlaşmaya Osmanlı Devleti razı olmazsa İngiliz Başkanının ve Dışişleri Bakanı'nın kongreye temsilci göndermeyeceğini ve Osmanlı'nın yanında yer almayıp çoğunluğa uyacağını ilettili.⁹²

Said Paşa bu teklifi olumlu karşılayarak 25 Mayıs günü Layard'ın Padişah tarafından kabul edilmesini sağladı.⁹³ Layard II. Abdülhamid'e şu teklifleri sundu:

1. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin durumunu çok iyi bilmekte ve onun iyiliğini istemektedir.
2. Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın tehditlerine karşı koyabilecek şu anda gücü yoktur. İngiltere ise müttefikini Rus tehdidinden korumak niyetindedir. Ama İstanbul'a ve Osmanlı topraklarına en yakın İngiliz

⁹² Bâb-1 Âli Hariciye Nezareti, *Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 1335, 4-5; Ali Fuat Türk geldi, II, 94.

⁹³ Mahmut Celaleddin Paşa, III, 136.

donanması Malta Adası'ndadır. Bu ise acil bir durumda yardım etmeyi zorlaştırmaktadır.

3. Malta Adası'nın uzaklığı nedeniyle Kıbrıs Adası acil durumlarda Osmanlı Devleti'ne yardım edebilmek için geçici süreyle, İngiltere'ye donanma üssü olarak verilmeli.
4. Rumeli'de Balkanlara kadar olan yerler Osmanlı Devleti'nin toprağı sayılacak.⁹⁴

Konuşması bu çerçevede gelişen Henry Layard İngiliz Hükümeti'nin isteklerini resmen ve açık bir şekilde bildirmiş oldu. Buna göre Osmanlı Devleti'yle bir ittifak antlaşması yapılması için Kıbrıs'ın geçici bir süre İngiltere'ye üs olarak verilmesi dile getiriliyordu.

Layard yanında ittifak antlaşmasının bir taslağını getirerek Osmanlı Devleti'ne resmen iletti. Bunun üzerine hemen bir komisyon kurularak İngiliz Elçisi'nin önerisi incelenmeye başlandı.⁹⁵ Layard'ın Osmanlı hükümetine vermiş olduğu ittifak antlaşmasının taslağı şu şekildeydi:

Eğer Batum, Ardahan ve Kars veyahut bunlardan birisi Rusya Devletinin işgalinde kalıp da ileride adı geçen devlet kesin barış ile tayin olunan arazinin dışında olarak, Osmanlı memleketlerinden bir bölgeyi istila etmeye kalkışacak olursa İngiltere Devleti anılan bölgeyi silah kuvvetiyle korumak için Padişah ile birleşmeyi taahhüt eder. Buna karşılık Padişah hazretleri de Anadolu kıtasında bulunan Hıristiyan ve diğerlerinin iyi idare ve himayeleri hakkında iki devlet arasında sonradan kararlaştırılmak üzere

⁹⁴ Kıbrıs Meselesi, 5-6; ayrıca bkz. Ali Fuat Türkgeldi, II, 94-95.

⁹⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, III, 137.

gerekli ıslahatın yapılmasını İngiltere Devleti'ne vaat eder ve adı geçen devletin kendi şahadetinin yerine getirilmesi sebeplerini sağlamaya muktedir etmek üzere, Kıbrıs Adası'nı kendi tarafından tasarruf ve idare olunmak üzere başkaca olarak adı anılan devlete tahsis ve tayini muvafakat buyurur.⁹⁶

II. Abdülhamid konunun çok önemli olduğunu belirterek hemen cevap vermez ve elçiye Sadrazam Sadık Paşa ile ayrıntılı bir şekilde konuşmasını söyler. Elçi Layard ile Sadrazam Sadık Paşa'nın konuşmaları olumlu geçer. Sadık Paşa Layard ile görüşükten sonra Padişaha çıkarak doğu illerinde yapılması istenen ıslahatlar için "*Biz zaten buraların bayındır hale getirilmesini istiyoruz.*" diyerek bir hükümet toplantısında bu teklifin görüşülmesini ister.⁹⁷ Yapılan çok gizli toplantılardan sonra ittifak antlaşmasına Saffet Paşa'nın önerisiyle İngilizlerin Kıbrıs'a Berlin Kongresi'nden sonra çıkmasına dair bir madde eklenmek istendiyse de Layard zaten aldığı emre göre Kıbrıs'a antlaşma yapılmadan çıkılmayacağını söyleyerek bu maddenin eklenmesine karşı çıkar. Layard bu sözleriyle, Berlin Kongresinden bahsetmeyerek kongreden önce antlaşma imzalanırsa adaya çıkabileceklerini ima etmiş oluyordu.⁹⁸

Sonuçta İngilizlerin Kıbrıs'a çıkış tarihleri kesinleşmeden bir antlaşma taslağı oluşturularak II. Abdülhamid'e sunuldu. İngiliz elçisinin isteği taslağın hemen Padişah tarafından onaylanmasıydı. Ama padişah bu teklife hemen cevap vermeyip bazı devlet adamlarıyla görüş alışverişinde bulunmak istedi. Bunun üzerine saraya çağırılan eski sadrazamlardan Mehmet Rüştü Paşa bu teklife sert tepki göstererek, Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermenin ve Anadolu'da başka bir devletin söz sahibi

⁹⁶ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 20 (bkz. Belge 1); ayrıca bkz., Kıbrıs Meselesi, 9.

⁹⁷ Ali Fuat Türkgeldi, II, 95.

⁹⁸ Kıbrıs Meselesi, 6.

olabileceği bir şekilde ıslahatlar yapmanın devletin bölünüp parçalanmasına sebep olacağını beyan ederek antlaşmaya tamamen karşı çıktı.⁹⁹

Bunun üzerine Sadrazam Sadık Paşa'nın bu işin bittiğini açıklamasıyla toplantıya son verildi. Görülüyor ki Sadık Paşa antlaşmayı iyice incelemeyen kabul etme taraftarıdır.

Antlaşma taslağının istediği zamanda onaylanmadığını gören Elçi Henry Layard Osmanlı devlet adamlarını tehdit etmekten geri durmamıştır. Eğer bu antlaşma imzalanmazsa kongrede İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı lehine çalışmayacağını söylemekten çekinmemiştir.¹⁰⁰

Bir müddet sonra Padişah antlaşma taraftarı olan Sadrazam Sadık Paşa'yı azlederek yerine antlaşmaya itiraz eden Mehmet Rüştü Paşa'yı Sadrazamlığa getirdi. II. Abdülhamid'in bu tercihiyle, antlaşmanın iyice tetkik edilerek sorumluluğu hükümetle paylaşma taraftarı olduğu ortaya çıkıyordu.¹⁰¹

II. Abdülhamid, İngiliz ittifak antlaşma teklifinin kabinede görüşülmesini istedi. Bunun üzerine toplanan kabine, Kıbrıs'ın İngilizlerde ne kadar kalacağını belli olmadığını, Berlin Kongresi sırasında böyle bir antlaşmanın duyulmasının Rusya'yı harekete geçirebileceğini, Avusturya-Macaristan'ın bu antlaşmayı misal göstererek Bosna-Hersek'i tamamen işgal edebileceğini belirterek, Rusya ne zaman Osmanlı Devleti'ne saldırırsa Kıbrıs'ında o zaman İngiltere'ye verilmesi gerektiğine dair bir maddenin antlaşmaya eklenmesini istedi.¹⁰²

⁹⁹ Ali Fuat Türkgeldi, II, 98.

¹⁰⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, III, 137.

¹⁰¹ Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1955, I, 126.

¹⁰² BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 5 (bkz. Belge 2)

Bâb-ı Âlî'nin bu teklifini sert bir şekilde reddeden Elçi Layard kendisinin antlaşmaya bir madde eklemeye yetkili olmadığını söyleyerek bu antlaşmanın bir an önce imzalanması gerektiğini, yoksa İngiliz Hükümeti'nin Berlin'de yapılacak kongreyi sabote ederek kongrenin toplanmasına engel olabileceğini ilettili.¹⁰³

Osmanlı Devleti bu baskılara rağmen işi ağırdan alıyor ve Kıbrıs'taki hükümler haklarını sonuna kadar korumak için ittifak antlaşmasına yeni ek maddeler koydurmaya çalışıyordu. II. Abdülhamid de Kıbrıs'ı geçici olarak İngiliz idaresine bırakmanın sorumluluğunu tek başına üstlenmek istemediğinden konunun bir defa daha Meclis-i Mahsus'da görüşülmesini istedi. Nihayet Meclis antlaşmanın onaylanmasını kararlaştırarak imzalanması için Sadrazam'a ve Hariciye Nazırı'na gönderdi ve sonunda antlaşma imzalandı.¹⁰⁴

İttifak antlaşması imzalandı ama Bâb-ı Âlî'nin bazı istekleri vardı. Bunlar;

1. Kıbrıs'taki İslam halkının miras taksimi, evlenme gibi işlemlerini yürütmek için adada şer'î mahkemelerin devamı,
2. Vakıf malları, cami, okul, tekke ve mezarlıkların idaresi için Evkaf tarafından belirlenen bir memurun adada bulunması,
3. Devlete ait emlak ve arazinin Osmanlı Devleti tarafından istenildiği gibi tasarruf edilmesi,

¹⁰³ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 5 (bkz. Belge 2); ayrıca bkz., Mahmur Celaleddin Paşa, III, 132-135.

¹⁰⁴ Ali Fuat Türkgeldi, 101-102.

4. İngiltere'ye geçici olarak verilen Kıbrıs'a İngiltere tarafından yapılacak masrafların Osmanlı Devleti'nden daha sonra talep edilmemesi gibi isteklerdi.¹⁰⁵

Bâb-ı Âlî tarafından imzalanan antlaşma metni bir defa daha görüşülmek üzere 4 Haziran 1878 tarihinde Meclis-i Mahsus'a gönderildi. Meclis-i Mahsus'un aldığı karar ise şu şekildedir:

Mucibince icra olunsun

İngiltere Elçisi Mösyö Layard geçen ayın yirmi üçüncü Cumartesi günü Başvekâlet makamına gelerek, devleti tarafından almış olduğu bir kıt'a özel resmi mektubu okumuştur. Ve bunda: Rusya Devleti, İngiltere Kabinesi'nin kendisine yaptığı teklifi kabul etmeye istidadlı görüldüğü ve Bulgaristan sınırının Balkanlara hasrına rıza göstereceği anlatılmış olunmasıyla beraber, Anadolu'da bulunan Kars ve Ardahan ve Batum veyahut bunlardan biri bu devletin elinde kalıp da kesin sözleşme ile kendisine verilecek arazi dışında olarak adı geçen Devlet (Rusya) ileride Osmanlı memleketlerinden diğer bir yerinin zaptına ve işgaline kalkışacak olur ise, İngiltere Devleti silâh kuvveti ile bunun korunması için Padişah ile ittifak yapmayı taahhüt edeceği ve buna karşı o bölgenin Hıristiyan halkının ve diğerleri haklarında lâzım gelen ıslahatın yapılmasına gayret edileceğinin vaat olunması ve bir de, işbu ittifakın gerektirdiği işleri yapabilmeye muktedir olmak için adı geçen Devlete (İngiltere'ye) Kıbrıs Adası'nın tasarruf ve idaresinin ihale edilmesi şartları bulunmuştur.

¹⁰⁵ Kıbrıs Meselesi, 13.

İngiltere Devleti, Osmanlı Devleti hakkında olan düşünce ve iyiliksever niyetlerinin şimdiye kadar pek çok nişânelerini fiili deliller ile ispat etmiş ve özellikle bu defa Rusya Devletiyle yapılan ön barış sözleşmesinin ihtiva ettiği bilinen zararlı şartları diğer devletler tarafından sessizlikle geçiştirilmek üzere olduğu halde, adı geçen Devlet bu sözleşmenin yeni bir kongreye getirilerek, orada her maddesinin başka başka müzakeresine Rusya Devleti tarafından muvafakat edilmediği takdirde, bu sözleşmenin İngiltere Devleti tarafından hiç olmamış gibi sayılacağı ve bununla beraber uygulanmasına girişilecek olunursa, fiilen muhalefet edeceğini Rusya'ya ilan etmiş ve bu sözleşmenin şartlarından olan Bulgaristan'ın sınırının genişliği ve Anadolu'da bir çok yer ve mevkilerin Rusya'ya terki gibi başlıca maddeleri hakkında olan itirazlarını açıklamakla beraber, iddiasını kuvvetlendirme ve doğrulama bakımından derhal savaş hazırlıklarına teşebbüs etmiş olduğundan, İngiltere'nin bu yolda Osmanlı Devleti'ne olan büyük hizmeti ve ileride meydana gelebilecek tehditlerin önlenmesi için, ittifak yapmaya girişmesi memnun olacak hususlardan olup, adı geçen devletin (İngiltere'nin) yukarıda belirtilen Kıbrıs Adası'nın tasarruf ve idaresinin kendisine terki meselesi ortaya konulduğunda, adı geçen Elçinin sözlü ifadelerine göre, bu adanın bu şekilde devleti tarafından talep edilmesinin sebep ve hikmeti de, adı geçen Devletin Akdeniz'de eşya ve mühimmat ve asker konması ve Malta Adası'ndan başka sömürgesi olmayıp, Yedi Ada bu amaç için çok elverişli olduğu halde her nasılsa daha önce Yunanistan'a terk edilmiş ve bu defa şiddetle lâzım olduğu hissedilmiş ise de, geri alınması mümkün olamayacağından, diğer uygun yer araştırıldığında,

Kıbrıs Adası'nın gerek Suriye sahillerine ve gerek Anadolu'nun lüzumlu olan taraflarına yakınlığı bulunduğundan, İngiltere Devleti orada icap ettiği takdirde lâzım gelen yere donanmasını sevk edebilmek için yeterli sayıda askerî bulundurabileceği ve bol miktarda savaş araç ve gereçlerini depolayabileceği, bu adanın (Kıbrıs'ın) mülkiyeti yine Osmanlı Devleti'nde kalacak, İngiltere'nin zapt ve idaresinde bulunduğu sürece şimdiye kadar olduğu gibi, mahalli idarenin masrafları çıktıktan sonra, her yıl ne kadar gelir alınmakta ise, bunun adı geçen Devlet tarafından her yıl Osmanlı hazinesine ödeneceğinin ve yerine getirileceği ifade olunmuş ve açıklanmıştır.

Fakat, adı geçen adanın tasarruf ve idaresi için bir süre tayin edilmemiş olduğu gibi, Kongrede her şey kararlaştırılıp imza edilmesinden sonra, İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı idaresine almaya kalkıştığını diğer devletlerin görüp itiraz etmeleri ve belki Rusya'nın Kongrede edeceği fedakârlıklardan pişmanlık duyarak, verilen kararları kabul etmeyerek, bayağı İngiltere Devletiyle savaşı göze kestirmek gibi harekete teşebbüsü, bizce iş bitmiş ve matlup hasıl olmuş iken, böyle yeniden savaşa girişmek biraz zor olacağı hatırlara gelmiştir. Ancak, bu maddenin duyulması ve ortaya çıkmasından pek çok itirazlar doğabileceğinden çok gizli tutulması, adı geçen elçi tarafından tavsiye ve tekrar edilmesine bakılacak olursa, bu çalışmalar, bunun Rusya ile evvelce kararlaştırılmış bir şey olması ihtimalini kaldırmıştır.

Avusturya-Macaristan tarafından dahi tahakkuk etmiş olduğundan adı geçen Devlet (Avusturya-Macaristan) şimdiki halde, geçici olarak asker sokmak istediği Bosna-Hersek bölgelerinde devamlı şekilde yerleşmek isteyeceğinden bu Devletin, bu hususta ileri süreceği iddiayı savuşturmak zor

olacağı düşünülerek yukarıda anılan Kıbrıs Adası'nın asker ve mühimmat için depo maksadıyla kullanılmak üzere, her ne vakit Rusya Devleti, memleketini genişletmek düşüncesine düşer de kendisine savaş ilân edilir ise, o zaman İngiltere tarafından idare altına alınması daha uygun olacağı ve bu şekle hiçbir devletin itiraz edemeyeceği adı geçen Elçiye söylenerek, kendisinin kabul ve tasdik olunmak üzere teati etmiş olduğu varakaya, bu anlamda bir fıkra ilâvesi teklif edildiğinde, bu varakanın kendisine gönderilen özel emir hükümlerine uygun olarak yazılmış olunduğunu, buna bir çeşit kayıt ve şartları kapsayan ibare koymaya yetkili olmadığını söylemiştir. Bundan dolayı artık, buna benzer tevil yolunu ve diğer şeyler aranması lüzumsuz olacağı anlaşılmıştır.

İngiltere'nin şimdiden Osmanlı Devleti'ne ittifak arz etmesi dahi, gelecekte meydana gelmesi beklenen buna benzer girişimlere karşı, bir ihtiyat tedbiri demektir. Fakat, bu hizmet karşılığında Kıbrıs Adası'nın idaresinin şimdiden adı geçen Devlete bırakılması, ileri itibariyle zihinleri kurcalamaktadır. Bundan dolayı, bu yönü dahi etraflıca düşünülmüştür. Bunda, Osmanlı Devleti ile ittifak maddesi ve adanın, tasarlanan askerî tedbirler için kullanılmak istenilmesi hususu ve Osmanlı hazinesine ait tayin edilmiş maddeleri ve Osmanlı Devleti'nin tasarruf hakkı eskiden olduğu gibi baki kalacağından, adı geçen adanın, bu şartlar ile adı anılan Devlet idaresine verilmesinde büyük bir tehlike ve sakınca görülmemiştir. Ve diğer taraftan, adı geçen Elçi, Lord Salisbury tarafından gelen özel emrin bir fıkrasında: Eğer Osmanlı Devleti bu teklifimizi kabul etmeyecek olur ise, hakkında vahameti mucip olacağı ve Kongrenin bile toplanamayacağı deyimi görülmüş

olduğu dahi bildirilmiştir. Bu şekle razı olunduğu takdirde, Rusların u güne kadar İstanbul civarından çekilecekleri söylenmiş ve doğrulanmış olduğundan, artık bu şekle razı olmaktan başka are hatıra getirilememiştir. Ve Mösyö Layard tarafından imza edilmek üzere verilmiş olan varaka okunduğunda, sözlerinin doğru olduğu grşmştir.

Adanın bu surette İngiltere Devleti tarafından idaresi, sizce de uygun bulunduğu takdirde, adı geçen varakanın imza edilerek, adı anılan Elçiye verileceği...¹⁰⁶

Padişah, kendisine sunulan bu Meclis kararını, kendi düşüncesine uygun bulmuş ve mazbatanın baş tarafına, “*Mucibince icra olunsun*” ibaresini yazdırarak onaylamıştır.

Meclis-i Mahsus’un aynı gün aldığı ve padişaha sunduğu ikinci karar da ise adadaki Müslümanlara ait olan vakıfların, camilerin ve okulların idaresi konusunda ittifak antlaşmasına bir maddenin eklenmesi önerilmiştir.¹⁰⁷

Meclisin bu kararını da II. Abdülhamid aynı şekilde onaylamış ve imza için gerekli mercilere göndermiştir. 4 Haziran 1878 yılında Osmanlı Devleti’ni temsilen Hariciye Nazırını Saffet Paşa, İngiltere’yi temsilen Elçi Henry Layard Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması’nı imzalamışlardır.¹⁰⁸

İngiltere bir taraftan Osmanlı hkmetiyle Kıbrıs zerine bir antlaşma sağlamaya çalışırken, bir taraftan da Rusya ile gizli bir antlaşma yapmıştır. İngiltere, Osmanlı Devleti’yle 4 Haziran 1878’de yaptığı antlaşmayla Kıbrıs ve Doğu Anadolu üzerinde söz sahibi oluyor, böylece Rus tehdidini kullanarak Osmanlı’dan

¹⁰⁶ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 5 (bkz. Belge 2).

¹⁰⁷ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 4 (bkz. Belge 3).

¹⁰⁸ Ali Fuat Türkgeldi, II, 102.

menfaatlerine göre tavizler alıyorken, diğerk taraftan 30 Mayıs 1878'de yani Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'nın imzalanmasından 4 gün önce Ruslar ile bir antlaşma yapıyordu. Bu antlaşmaya göre:

1. Büyük Bulgaristan ikiye bölünecek, kuzeyde kalan bölüm bir prens tarafından, güney tarafında kalan bölge ise Osmanlı Devleti'ne tabi bir Hıristiyan tarafından yönetilecekti.
2. Osmanlı Devleti'nde kalan Balkan ülkelerinde yapılacak ıslahatlar büyük devletlerin de onayıyla yapılacaktı.
3. İngiltere Rusya'nın Besarabya'yı almasını kınayacak ama bir harekette bulunmayacaktı.
4. İngiltere Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'da kalmasını kabul edecek ama Rusya da Doğu Beyazıt'ı Türklere geri verecekti.¹⁰⁹

İngiltere bu antlaşmalarla hem Rusya'ya karşı Anadolu ve Balkanlardaki çıkarlarını koruyor, böylece Berlin Kongresinden önce Rusları kuzeye itiyordu. Diğerk taraftan siyasî manevralar ve Rus tehdidiyle Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'a yerleşme hakkıyla beraber Doğu Anadolu'da söz sahibi oluyordu. İngiltere böylece her iki taraftan da istediğini elde etti. Osmanlı Devleti ise bu durumdan en çok zarar gören taraf oluyordu.

¹⁰⁹ Yuluğ Tekin Kurat, 26.

c) OSMANLI-İNGİLİZ İTTİFAK ANTLAŞMASI

İşte 4 Haziran 1878 yılında imzalanan ve İngiltere'ye Kıbrıs Adası'nı kullanma yetkisi vererek, Kıbrıs'ın bir sorun haline dönüşmesini sağlayan Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'nın maddeleri şunlardır:

1. Madde ---- Rusya Devleti Batum, Ardahan, Kars veya adı geçen yerlerden birini işgal altında tutup da, ileride her ne vakit olursa olsun, kesin barış sözleşmesiyle tayin olunan Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarından bir kısmını daha ele geçirip istilaya başlayacak olur ise, bu halde İngiltere Devleti, bu toprakları silah ile korumak ve savunmak üzere Osmanlı Devleti'yle birleşmeyi taahhüt eder. Ve buna karşılık Padişah hazretleri de, ülkesinde bulunan Hıristiyan ve diğer tebaanın iyi idare ve korunmasıyla ilgili ilerde iki devlet arasında kararlaştırılacak olan gerekli ıslahatı uygulayacağını İngiltere Devleti'ne vaat ile beraber adı geçen bu devleti bu taahhütlerinin yerine getirilmesi için, lazım gelen ıslahatları sağlayabilecek bir duruma getirebilmek amacıyla, kendisine Kıbrıs Adası'nı tahsis etmeye ve adaya asker yerleştirerek, adayı idare etmesine muvafakat eder.

2. Madde ---- İşbu sözleşme tasdik edilecek ve tasdik edilmiş nüshâları bir ay içinde ve mümkün olduğu takdirde daha önce teati edilecektir. İki tarafın murahhasları onayları üzere, işbu sözleşmeye imza etmiş ve mühürlemişlerdir. İşbu sözleşme bin sekiz yüz yetmiş sekiz yılı Haziranın dördüncü (4 Haziran 1878) günü İstanbul'da düzenlenmiştir.¹¹⁰

¹¹⁰ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 28 (bkz. Belge 4); ayrıca bkz. *Berlin ve Ayastefanos Muahedesiyle, İngiliz İttifaknamesi*, 10-11; Mahmut Celaleddin Paşa, III, 142-143.

İngiltere bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nden iki büyük taviz koparmıştır. Birincisi, Kıbrıs Adası'nın İngiltere Devleti'nin kullanımına açılmasıdır. Bu maddeyle Osmanlı'nın Kıbrıs'taki nüfuzu azaltılmış ve kontrol İngiltere'ye geçmiştir. Böylece günümüze kadar gelen ve hâlâ bir sorun olarak gündemimizi teşkil eden Kıbrıs sorununu ortaya çıkarmıştır. İkincisi ise, İngiltere'ye doğu vilayetlerindeki Hıristiyanların koruyuculuğunun verilmesidir. Böylece İngiltere buralarda büyük bir nüfuza sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti tarafında o güne kadar dost bilinen İngiltere'nin özellikle Rus tehdidini kullanarak Osmanlı Devleti'nden bir toprak parçasını koparması, diğer devletlere örnek olmuş ve böylece diğer devletlerin de aynı yolu kullanarak Osmanlı'yı parçalamasının yolu açılmıştır. Bu duruma, 1878'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i, 1897'de Yunanistan'ın Girit'i, ve 1912'de İtalya'nın 12 Ada'yı işgalleri örnek olarak verilebilir.

İngiltere'nin, ittifak antlaşması yapılırken Kıbrıs'a geçici olarak yerleştiğini belirtmesi tamamen diğer büyük devletlerin tepkisini azaltmak için bir taktik olmuştur. Geçen bölümlerde de işaret ettiğimiz gibi İngiltere Kıbrıs'ın önemini çok iyi bildiğinden buradan ayrılmaya hiç niyetli değildi.

Osmanlı Devleti bu antlaşmayı mecburen imzalamış olmanın verdiği endişeyle, Kıbrıs'ta elinden giden hükümlerlik haklarını korumak amacıyla antlaşmaya ek olarak yeni maddelerin kabulü için uğraşmıştır. Ayrıca Berlin Kongresi'nin başlaması nedeniyle Osmanlı Devleti, bu antlaşmayı kullanarak kongrede İngiltere'nin kendi lehinde hareket etmesini sağlamak için kullanmak istemiştir.

5 Haziran'da Mehmet Rüştü Paşa'nın yerine sadrazam olan Saffet Paşa, devletin Kıbrıs'taki hükümlerlik haklarını muhafaza etmek için girişimlerde bulunmuştur. Saffet Paşa, 4 Haziran'da Meclis-i Mahsus'da kabul edilen ve antlaşmaya eklenmesi istenen maddeleri İngiliz Elçisi Layard'a kabul ettirmeye çalışmıştır. Antlaşmaya eklenmesi istenen maddelerin bazılarını tekraren hatırlayalım:

1. Adadaki şer-i mahkemelere, eskiden olduğu gibi Müslüman halkın işlerini yürütmesi için tam yetki verilmesi.
2. İngiltere'nin adayı iade ederken tazminat istemeyeceğini taahhüt etmesi.
3. İngiltere'nin, Kıbrıs'taki vakıf mallarının idaresi için evkaf tarafından tayin edilecek memuru kabul etmesi.¹¹¹

Elçi Layard 11 Haziran 1878'de birinci ve ikinci maddelerin kabul edildiğini ama üçüncü maddenin ise idarî açıdan probleme sebep olacağı için reddedildiğini bildirdi.¹¹² Bu durum ise İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında probleme yol açtı. Bu probleme ek olarak Berlin Kongresinin başlamasından bir gün sonra yani 14 Haziran 1878'de İngiltere'nin Rusya ile gizli bir antlaşma yaptığının ortaya çıkması Osmanlı Devleti'yle İngiltere arasında büyük bir güvensizlik ortamının doğmasına yol açtı. Bu durum İngiltere'nin, Rusya ile yaptığı antlaşmanın ortaya çıkması gibi Osmanlı Devleti'yle yaptığı antlaşmanın da ortaya çıkabileceği endişesiyle Bâb-ı Âlî'ye antlaşmanın hemen onaylanarak yürürlüğe girmesi için baskıyı daha da artırmasına sebep oldu.

¹¹¹ Belge 3; ayrıca bkz. Kıbrıs Meselesi, 13.

¹¹² Yuluğ Tekin Kurat, 88.

İngiltere'nin çekindiği şey oldu ve Berlin Kongresi sırasında Kıbrıs'la ilgili bazı söylentiler duyulmaya başladı. Bu söylentilerin iyice artması sebebiyle İngiltere padişah onayının hemen alınarak Kıbrıs'a çıkılmasını Henry Layard'dan istedi. Ayrıca İngiltere bir filoyu 27 Haziran'da Magosa açıklarına göndererek Osmanlı'yı tehdit etmekten de geri durmadı. Zaten Berlin Kongresi'nde Kıbrıs ile ilgili söylentilerin Osmanlı devlet adamlarından çıktığına dair İngilizlerde bir kanaat oluşmuştu. Bir an önce antlaşmanın onaylanmasını isteyen İngiltere, kendilerine fermanın hemen verilmesini istemiş ama Saffet Paşa bunun gecikeceğini söylemişti. Bunun üzerine Elçi Layard, Saffet Paşa tarafından bir mazbatanın verilmesini istemiş ama Saffet Paşa kendisinin böyle bir yetkisinin olmadığını, bunun için fermanın şart olduğunu bildirmiştir. Eğer ferman isteniyorsa İngiltere hükümetine sunulan şartların antlaşmaya eklenmesi bildirilmiştir. Bunun üzerine fazla zamanı olmayan Layard 1 Temmuz günü bu maddeleri kabul etmiştir.¹¹³

d) 1 TEMMUZ 1878 TARİHLİ EK ANTLAŞMA

Layard'ın Bâb-ı Âlî'nin şartlarını kabul etmesiyle 1 Temmuz 1878'de Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'na şu 6 madde eklendi:

Kıbrıs Adası'nın idaresi ve asker yerleştirilmesi ile ilgili aşağıdaki şartlara İngiltere'nin muvafakat ettiği akit tarafları arasında karşılaştırılmıştır.

1. Adada halen olduğu gibi Şerî Mahkeme kurulacak ve bu mahkeme adanın Müslüman halkına ait işlerde yalnız şerî işlere bakmaya devam edecektir.

¹¹³ Yuluğ Tekin Kurat, 88-89.

2. Camilere, İslam mezarlıklarına, okullarına ve adada bulunan diğer İslam dînî kurumlara ait taşınır ve taşınmaz malları, İngiltere hükümeti tarafından atanacak bir memur ile birlikte idare etmek üzere, Evkaf Nezareti tarafından adanın Müslüman halkı içinden bir memur atanacaktır.
3. İngiltere Devleti, idare masrafları çıkarıldıktan sonra, gelir fazlasını her yıl Bâb-ı Âlî'ye ödeyecek ve bu gelir fazlası son 5 yıllık 22.936 kese olarak kabul edilen ortalama gelir üzerine hesap edilecektir ve bu gelir fazlası sonradan da usulüne uygun tahkik edilecek ve bunun toplamından, son 5 yılda devlete ve padişaha ait taşınmaz malların satılmasından ve iltizama verilmesinden toplanan para hariç tutulacaktır.
4. Bâb-ı Âlî, Kıbrıs'ta bulunan devlete ve padişaha ait taşınmaz malları serbestçe satabilecek veya iltizama verebilecek ve bunlardan toplanan para 3. maddede söz edilen ada gelirlerine dahil sayılmayacaktır.
5. İngiltere Devleti, bayındırlık işleri ve diğer amme hizmetleri için gerekli ekilmemiş toprağı uygun bedelle almak için, memurlarına gereken yetkiyi verebilecektir.
6. Rusya, Ermenistan'da işgal etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli sözleşmenin hükmü kalmayacaktır.

İşbu sözleşme 1878 yılının Temmuzunun 1. günü (1 Temmuz 1878) İstanbul'da düzenlenmiştir.¹¹⁴

Osmanlı devlet adamları İngiltere'nin telaşından yararlanıp, Kıbrıs üzerindeki ekonomik ve siyasî çıkarlarını koruyarak Müslüman halkın hukukunu da garanti altına almaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Kabul edilen ek maddelerin içinde en çok dikkat çekenini ise 6. maddedir. Bu maddeye göre Rusya işgal ettiği Kars, Ardahan ve Batum'u geri verdiği takdirde 4 Haziran 1878 antlaşması hükümsüz olacak ve İngiltere Kıbrıs'ı derhal boşaltacaktı. Böylece Osmanlı Devleti yaptığı antlaşmanın sürekli olmadığını resmi kayıtlara geçirerek garanti altına alıyordu.

Bu ek antlaşma gösteriyor ki, Osmanlı devlet adamları buldukları zor şartlara rağmen kıran kırana pazarlık yapmış ve sonunda belki de yapabilecekleri en iyi antlaşmayı yapmışlardır. En iyi diyoruz ancak nedeni sorulacak olursa buna cevabımız: Bilindiği gibi Ruslar Yeşilköy'e kadar gelmiş ve İstanbul'u ele geçirebilecek bir konuma yerleşmişlerdi. Ayrıca İngiltere, eğer Kıbrıs'ı bir antlaşmayla vermez ise zorla adayı alacağını Osmanlı Devleti'ne bildirmişti. 1 Temmuz 1878 ek antlaşması, böyle bir ortamda yapılabilecek en az zararlı antlaşma olduğunu söyleyebiliriz.

e) II. ABDÜLHAMİT'İN ANTLAŞMAYLA İLGİLİ ÇEKİNCELERİ

Henry Layard 1 Temmuz'da imzalanan antlaşmanın artık padişah onayından geçmesini beklerken, II. Abdülhamid kendisine sunulan ittifak antlaşmasını imzalamayarak bir kez daha görüşülmek üzere konuyu meclis-i Mahsus'a gönderdi.

¹¹⁴ Kıbrıs Meselesi, 13.

II. Abdülhamid'in bu kararını, 30 Mayıs 1878'de yapılan ve sonradan ortaya çıkan İngiliz-Rus gizli antlaşması etkilemiş olabilir. 3 Temmuz günü Yıldız Sarayı'nda toplanan Meclis-i Mahsus konuyu görüşmeye başladı.¹¹⁵ İlk konuşmayı II. Abdülhamid yaptı. II. Abdülhamid'in meclisteki konuşması sadeleştirilmiş haliyle şöyledir :

“Bugün topladığımız mecliste görüşülen Kıbrıs Adası sorunu, çok nazik ve önemli bir sorun olduğundan, herkesin etraflı bilgisi olması için işin baştan beri nasıl geliştiğini açıklamak ve tafsilat vermek gerekmektedir. Bu sorunda tarafımıza ve devletimize hayırlı olacak, sadakat ve bağlılık görevini, uygun görülecek bir çözüm yolunun bulunması için, tam bir serbestlik ile görüşmelerin yapılması herkese tavsiye edilir.

...İngiltere tercümanı Sandison gelerek elçinin o gün saat yedide sarayımıza varacaklarını ve İngiltere Devleti tarafından devletimizin son derece yararına olacak bir haber müjdeleyeceğini Mabeyin Müşirliği aracılığıyla ve Başvekil Sadık Paşa'nın da bilgisi bulunmak üzere tarafımıza tebliğ etmişti. Belirtilen vakitte adı geçen Elçi (Henry Layard) huzurumuza alındığı zaman, bazı uzun sözler ve girişlerden ve geçmişten söz açtıktan sonra, Devletimiz ile İngiltere arasında bir savunma ve korunma anlaşması yapılacağı ve Bulgaristan ve diğer yönlerden kongrede (Berlin Kongresi) devletimizin çıkarlarını olanca güçle korunarak, Anadolu tarafında da Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daraltılmamasına çalışacağına ve kısa süre içinde Rus askerinin başkentin çevresinden geri çektirileceği gibi, bir takım

¹¹⁵ Kıbrıs Meselesi, 15; ayrıca bkz. Ali Fuat Türkgeldi, II, 102-103.

yararlar ve faydalar arz ederek, bunlara karşılık Kıbrıs Adası'nın İngiltere Devleti idaresine bırakılmasını teklif etti.

Usul ve kanunumuz gereğince, bu hususta kendisine kesin bir cevap verilmeyerek, bu teklifin Vekiller Heyetimiz tarafından görüşüleceği bildirilmiş ve sorun tamamen bu heyete bırakılmıştır. Daha sonra, o zaman Sadrazam bulunan Sadık Paşa ile Vekiller Heyeti tarafından altı mühürlenmiş ve tasdik edilmiş olan sözleşme huzurumuza arz edilmişti... Rüştü Paşa'nın sadaretinin başlarında Vekiller Heyetimiz tarafından, ikinci defa olarak, iki mazbata daha takdim edildi.

Halbuki, şimdi kongrede İngiltere Devleti tarafından vaat edilen yardım gösterilmemiş ve Ayastefanos Antlaşması'ndan fazla zararlı çıkılacağı görülmektedir. Ve Rus askerî de halen başkentimiz civarında konaklamaktadır. Bütün bu durumlar göz önüne alınırsa, İngiltere vaatlerini yerine getirmemiş ve Kıbrıs'ın verilmesi karşılığında hiçbir yarar sağlanamayacağı anlaşılmış olduğundan, şimdi ülkemize dahil olan bir büyük adanın, bu şekilde İngiltere idaresine verilmesi, son derece ince araştırma ve dikkat isteyen konulardan olduğu ve bu konuda hiçbir yanlışlığa düşülmeyip, işe en yararlı ve doğru şekilde karar verilmesi ve bu kararın bir an evvel belirmesi tarafımdan kesin olarak istenmektedir.”¹¹⁶

II. Abdülhamid bu konuşmayla Kıbrıs meselesinin nasıl bu durumlara geldiğini özetlemiş, konunun değişik mercilerde birkaç kere görüşüldüğünü ve antlaşmanın bu hale gelmesinde hükümetin payının büyük olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca padişah antlaşmayı imzalamamasının gerekçesini, İngiltere'nin

¹¹⁶ Ali Fuat Türkgeldi, II, 341-342.

Berlin Kongresi'nde beklenen desteği kendilerine veremediğini, Kıbrıs'ın bu ülkeye verilmesinden sağlanacak faydanın ortadan kalktığını dile getirerek açıklamıştır. Meclise, bu konunun enine boyuna iyice incelenerek karar vermesini tavsiye eden padişah, sorumluluğu meclise bırakarak çıkan karara uyacağını bildirmiştir.¹¹⁷

Meclis-i Mahsus uzun süren tartışmalardan sonra nihayet İngiliz Elçisi Layard'ın Osmanlı Devleti'ni Asya'da Ruslara karşı yalnız bırakma tehdidini dikkate alarak antlaşmanın onaylanması kararına vardı. Bu kararın gerekçeleri ise şöyle açıklanmıştır:

...İngiltere'nin bu talep ve iltiması, aslında iki taraf arasında kabul edilmiş sözleşmeye dayanmakta olduğundan, bunu reddedilmesine imkân yoktur. Ancak, verilmesi gereken ferman-ı Âlînin (yüce buyruğun) şimdiden verilmesi veya Kongrenin sonuna bırakılması şıklarından birisinin sebeplerini araştırarak seçilmesi gerekmektedir. Bu ise, her halde iki şıkkın da sonuç bakımından meydana getireceği fayda ve zararın dengesiyle sağlanabilecektir. Ve adı geçen devletin (İngiltere'nin) elçiliği aracılığıyla yaptığı tebliğlere göre, bu ferman-ı Âlînin şimdiden ellerinde bulunması, İngilizler arasındaki bazı muhalif düşünce sahiplerine karşı devletlerince gerekli olduğu ve bunun şimdi ve gelecekteki yararlarının Osmanlı Devleti'ne ait olacağı düşüncesiyle, şu aralık İngilizleri bu yüzden kırmak, yani Osmanlı Devleti'nce sözleşme hükümlerinde geciktirme şeklinin seçilmesiyle onları şüpheye düşürmek, kendi menfaatlerimizi tehlikeye atmak demek olacaktır. Fakat, emr-i Âlînin şimdiden verilmesi halinde de, bu gizli sözleşme şayet şayi olup da, Rusya'nın Anadolu tarafından istilâ ettiği yerlerden geri alınması umulmakta

¹¹⁷ Kıbrıs Meselesi, 15.

ve tasarlanmakta bulunan yerleri reddetmesi ve Sırp'lar ile Karadağlılar'ın sınırlarının daraltılmasına muvaffak olunamaması gibi, kuvvetli sakıncalar doğurabileceği hatırdan geçirilmiştir.

Bu sebepten, hemen İngiltere'yi red şeklinde müdafaa ile gücendirmemek, hem de anlatılan muhtemel sakıncalar dolayısıyla ihtiyatlı bulunmak amacıyla, bu hususta hepimizi endişeye düşürmekte olan bu sakıncalar, bir defa İngiltere temsilcilerine halisane bildirilerek, emr- Âlînin verilmesinin Kongre bitimine bırakılması için konuşma yapılması kararlaştırılmıştır...¹¹⁸

Osmanlı hükümetinin antlaşmayı biraz daha geciktirme isteği kısa zamanda sonuçsuz kalmıştır. İngiltere'nin Berlin Kongresi'ndeki temsilcisi ve Dışişleri Bakanı Salisbury, eğer ferman hemen verilmezse kongrede Osmanlı Devleti lehine hiç bir şey yapmayacağını, hatta Yanya, Tırhâlâ ve Girit gibi yerlerin Yunanistan'a verileceğini söyleyerek ferman verilene kadar İngiltere'nin Kongrede hiçbir girişimde bulunmayacağını tekrar etmiştir. Ama antlaşmanın Berlin Kongresi sona ermeden açıklanmayacağını ve Kıbrıs'a asker çıkartılmayacağını da eklemiştir.¹¹⁹

Fermanın 5 Temmuz günü de elçiye verilmemesi, İngiliz Hükümeti'ni ve elçiyi iyice sertleştirmiş ve gerekirse Kıbrıs'ı silah zoruyla işgal edeceklerini hükümete bildirmişlerdir.¹²⁰

Osmanlı Devleti elinden geldiği kadar ittifak antlaşmasını geciktirmeye ve yeni maddeler ekleyerek Kıbrıs'taki haklarını korumaya çalışıyordu. Sonunda

¹¹⁸ BOA., *Yıldız Evrakı*, nu: 38, evrak no: 2591, zarf no:145, karton no: 9, s.108-113 (bkz. Belge 5).

¹¹⁹ BOA., *Yıldız Evrakı*, nu: 38, evrak no: 2591, zarf no:145, karton no: 9, s. 103 (bkz. Belge 6); ayrıca bkz. Kıbrıs Meselesi, 8-9.

¹²⁰ BOA., *Yıldız Evrakı*, nu: 38, evrak no: 2591, zarf no:145, karton no: 9, s. 105 (bkz. Belge 7).

Osmanlı Devleti Kıbrıs için İngiltere ile savaşın eşiğine kadar gelmişti. Bir yandan İstanbul önlerine kadar gelmiş Rus tehdidi, diğer yandan İngiltere'nin Kıbrıs için silah kullanma tehdidi karşısında kalan Osmanlı devlet adamları Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

f) ANTLAŞMANIN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ

İngiltere tehdit ve baskılarıyla 1 Temmuz 1878 Antlaşması'nı hükümete ve padişaha onaylatmayı başarmıştı. Ama 4 Haziran'da yapılan asıl ittifak antlaşmasının da padişah tarafından onaylanması gerekiyordu. II. Abdülhamid ise antlaşmadaki Asya topraklarında yapılması vaat edilen ıslahatların Osmanlı Devleti'ni İngiltere'ye karşı sorumlu tutması bölümüne, hükümlerine zarar getireceği gerekçesiyle karşı çıkıyordu.¹²¹ II. Abdülhamid ileride İngiltere'nin müdahalesini engellemek için antlaşmaya "*hukuk-ı şahaneme asla hanel gelmemek şartıyla*" ibaresinin eklenmesini istiyordu.

Padişahın bu isteği kabul gördü ve 13 Temmuz'da hükümet ve devlet adamlarından oluşan Meclis-i Mahsus'ta görüşülerek, bu ibarenin İngiltere ile yapılan ittifak antlaşmasına eklenmesine karar verildi.¹²²

Osmanlı Devleti'yle İngiltere arasında ittifak antlaşması için görüşmeler sürerken diğer taraftan Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesi için 13 Haziran'da toplanan Berlin Kongresi 13 Temmuz'da sona ermiş ve Ayastefanos Antlaşması'nın yerine Berlin Antlaşması kabul edilmişti. Ama bu antlaşma Osmanlı

¹²¹ Yuluğ Tekin Kurat, 98.

¹²² BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 15 (bkz. Belge 8); ayrıca bkz. Kıbrıs Meselesi, 15.

Devleti'nin istediği gibi bir antlaşma olmamıştı. Çünkü İngiltere, Osmanlı Devleti'yle gizli bir şekilde yaptığı ittifak antlaşmasıyla vaat ettiği desteği kongrede göstermemişti.

Osmanlı Devleti'nin istediği gibi sonuçlanmayan Berlin Antlaşması'nın maddelerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Bulgaristan küçültülüyor ve Osmanlı Devleti'ne bağlanarak özerk bir bölge statüsüne kavuşturuluyordu. Bulgaristan'a verilen Makedonya ve Balkan dağlarından Ege'ye kadar olan yerler ile Doğu Rumeli Osmanlı'ya veriliyordu.
2. Doğu Rumeli muhtar bir eyalet olarak siyasî ve askerî bakımdan Osmanlı'ya bağlanıyordu.
3. Bosna-Hersek özerk bir bölge haline getiriliyor ve geçici olarak Avusturya-Macaristan idaresine veriliyordu. Ama bu topraklar hâlâ Osmanlı Devleti'nin sayılacaktı.
4. Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsızlığını kazanıyordu. Ayrıca Sırbistan ve Karadağ'ın toprakları genişletiliyordu.
5. Yunanistan Teselya'yı alıyordu.
6. Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılıyor ve Osmanlı Rusya'ya tazminat ödüyordu.
7. Doğu vilayetlerinde Ermeniler için ıslahatlar yapılması kabul ediliyordu.¹²³

¹²³ *Berlin ve Ayastefanos Muahedesiyle, İngiliz İttifaknamesi*, 1-38; ayrıca bkz. Mahmut Celaleddin Paşa, III, 160-166; Ali Fuat Türkgeldi, II, 67-89.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması'ndan sonra en büyük toprak kaybına uğramıştır. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'yla 212.450 km²'lik bir bölgeyi ve 55 milyon nüfusu yitirmiştir.

Berlin Kongresi bitmiş, Osmanlı Devleti istediği sonucu alamamıştı. Ama artık ittifak antlaşmasından geri dönülemezdi. Zaten İngiltere, Berlin Kongresi bitmeden bir gün önce antlaşmanın iptal edilebilme olasılığını göz önünde bulundurarak, daha Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması Padişah tarafında onaylanmadan Kıbrıs'a asker çıkarmış ve yönetimi devralmıştı. Artık geriye sadece bir formalite olan ve ittifak antlaşmasını resmileştiren padişah onayı kalmıştı.

II. Abdülhamid, İngiliz Elçisi Henry Layard ile 14 Temmuz'da görüşmüş ve antlaşmaya “*hukuk-ı şahaneme asla haleb gelmemek şartıyla*” ibaresini ekleyeceğini söylemiştir. Layard bu durumun kurallara uymayacağını söylemesine rağmen padişah kararından vazgeçmemiştir.¹²⁴ Elçi nihayet padişahı ikna edemeyeceğini anlayarak bu isteği kabul etmiştir. Böylece 15 Temmuz 1878 günü padişah antlaşmanın baş tarafına el yazısıyla “*hukuk-ı şahaneme asla haleb gelmemek şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*”¹²⁵ ibaresini yazarak 4 Haziran 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasını onaylamıştır.¹²⁶

Antlaşma onaylanmasına rağmen II. Abdülhamid bir bakıma işini sağlama almak için Elçi Henry Layard'dan şu mealde bir yazı da almıştır:

Padişahın düşüncelerine uygun olarak 15 Temmuz 1878'de savunma ittifakı antlaşmasının onaylanması için hükümler hak ve

¹²⁴ Ali Fuat Türkgeldi, II, 110-111.

¹²⁵ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 8 (bkz. Belge 9).

¹²⁶ Kıbrıs Meselesi, 16.

yetkilerini hiçbir şekilde ihlale teşebbüs edilmeyeceğini İngiltere Büyükelçisi beyan eder.¹²⁷

Bu formalitenin de tamamlanmasıyla Kıbrıs Adası'nı geçici olarak İngiltere'ye devreden ve Rusya'ya karşı bir savunma ittifakını içeren 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma ekleriyle beraber padişah tarafından 15 Temmuz 1878'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid İngilizlere güvenmediğini ispat ederek antlaşmayı mümkün olduğu kadar geciktirmiş ve kendi el yazısıyla antlaşmaya eklediği ibareyle hem Kıbrıs'taki hem de Anadolu'daki hükümlerlik haklarını muhafaza etmeye çalışmıştır.

¹²⁷ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 33, 15 (bkz. Belge 10-11); ayrıca bkz. Kıbrıs Meselesi, 16.

II. BÖLÜM

KIBRIS'TA İNGİLİZ DÖNEMİ

A) KIBRIS'A İNGİLİZ ASKERİNİN ÇIKMASI

İngiltere Devleti daha ittifak antlaşması onaylanmadan önce hem Osmanlı Hükümeti'ni tehdit etmek, hem de ittifak antlaşması imzalandıktan sonra adaya hemen çıkabilmek için 4 Temmuz 1878'de Lord John Hay komutasındaki dört gemiyi Larnaka Limanı'na göndermişti. Ancak hemen asker çıkarılmadı ve antlaşmanın padişah onayından geçmesi beklendi.¹²⁸

İngiltere uzun süren girişimlerden sonra 1 Temmuz 1878 tarihli antlaşma ekini, 7 Temmuz'da padişaha onaylatmıştı. Kıbrıs'a asker çıkartma yetkisi veren ve ada yönetiminin İngiltere'ye geçtiğini belgeleyen ferman hemen Sami Paşa tarafından Kıbrıs'a götürüldü. 10 Temmuz'da adaya varan Sami Paşa fermanı ertesi gün valiye vererek görevini tamamladı.¹²⁹ Padişah fermanı şöyleydi:

Devletimin ulu vekillerinden ve Akdeniz Vilayeti valisi olup birinci rütbe Mecidi ve Osmanî nişanlarını haiz olan vezirim Sadık Paşa'ya Beylerbeyilerimden Kıbrıs Adası Mutasarrıfı ve adı geçen Mecidi nişanının üçüncü rütbesine sahip olan Ahmet Paşa'ya ve Lefkoşe nâib ve müftüsüne ve meclis üyelerine ve halkın ileri gelenlerine hükümdür ki:

Kıbrıs Adası'nın bilinen sebeplerden dolayı geçici olarak kendilerine teslimi itibarlı İngiltere Devleti tarafından arzu ve iltimas olunmuş ve

¹²⁸ Ercüment Kuran, "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964, 66.

¹²⁹ Ercüment Kuran, 66.

keyfiyet vekiller heyetinde müzakere olunup, Osmanlı Devleti ile adı geçen devlet arasında eskiden beri bulunduğu bilinen dostluk bağları gereğince, Osmanlı Devleti hakkında olan hayırlı niyet ve düşüncelerinin şimdiye kadar çok eserlerini fiili delillerle ispat etmiş olduğundan ve bu yüzden adı geçen devletin adayı geçici olarak tasarruf etmesi halin ve işin icabına uygun olacağından, bu hususta tanzim olunan senet gereğince adada eskiden olduğu gibi şer'i işlere bakmaya devam etmek ve camiler ve İslâm mezarlığı ve okullara ve adada bulunan diğer dini tesislere ait mal, mülk ve araziye adı anılan devlet tarafından tayin olunacak bir memur ile birlikte idare etmek için, Evkaf Nezareti tarafından adanın İslam halkından biri memur ve tayin edilmek ve adanın hâlâ Osmanlı Devleti'ne vermekte olduğu vergi toplamından mahalli masraflar çıkarıldıktan sonra, fazla kalacak miktarı seneden seneye devlete ödemek ve adada bulunan miri ve vakıf arazi serbestçe satılarak veya iltizama verilerek bunlardan hasıl olacak para, bu gelire dahil tutulmamak ve adı geçen devlet bayındırlık ve diğer amme yararı maksadı için lâzım gelen araziye ve ekilmemiş toprakları uygun değer ile ve memurları aracılığıyla almaya izinli olmak şartıyla, adı anılan adanın geçici idaresinin adı geçen devlet memurlarına teslimi uygun görülüp durum tarafıma arz olundukda, öyle yazılması hususunda iradem çıkmış olduğundan; siz ki adı geçen vali, mutasarruf ve nâib ve müftü vesairesiniz, yukarıda açıklandığı üzere, adı geçen adanın geçici idaresinin adı anılan devlete teslimi hususunda gerekeni yaparak, bu hususta isteğime aykırı bir türlü hâl ve hareket meydana gelmemesine ihtimam ve dikkat edesiniz.¹³⁰

¹³⁰ BOA., *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, nu: 475, karton no: 7, Evrak no: 25 (bkz.Belge 12).

Fermandan anlaşıldığına göre, adanın İngiltere'ye teslim edilmesi isteniyor ve yöneticilere, adanın İngiltere'ye teslimi sırasında doğabilecek hadiselerle karşı sakin olunması tavsiye ediliyordu. Fermanın yanında Sadrazamlık makamından Kıbrıs Mutasarrıflığına şu mealde bir telgraf da çekilmiştir:

“Yapılan anlaşma şartları gereğince, Osmanlı Devleti adanın idaresini ve her ne kadar İngilizlere havale etmiş ise de, mülkiyet hakkını vermemiştir. Eskiden beri idare tarafından elde edilen gelirler, mahalli masraflar çıktıktan sonra yine tamamıyla devlete geri gönderilecektir. Şer’i mahkemeler devam edecek şeriata ait davalara bakacaktır. Cemaat ve miras eskiden beri ne şekilde idare edilmekte ise, yine o şekilde korunacak ve bunlara bağlı olan evkaf ve topraklar da eskisi gibi vakıflar tarafından idare olunacak, bunlara asla zarar verilmeyecektir. Halka zarar verilmeyip herkes can, mal, ırz ve namusundan ve yasal hürriyetinden emin olacak, kimsenin dini inançlarına ve bağımsızlığına dokunulmayacaktır. Orada yerleşmiş olan bütün halk padişahın uyruğunda bulunacaktır. Adanın evvelden olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin bir parçası sayılarak kalacağı açıklandığından, şimdiki gelirlerin masraflar çıktıktan sonra Osmanlı Devleti'ne verileceğinden vergi, aşar ve diğer her türlü gelirlerin zamanında ve güçlük çıkarmadan İngiltere memurlarına teslim edilmesi, yönetime ait İngilizler tarafından çıkarılacak beyanname ve alınacak tertiplerin iyi karşılanması ile asayiş ve emniyete hâle getirilmemesi.”¹³¹

Buna göre Osmanlı Hükümeti Kıbrıs'ın hâlâ bir Osmanlı toprağı olduğunu, hükümranlık hak ve yetkilerinin hâlâ devam ettiğini, Kıbrıs ile Osmanlı Devleti

¹³¹ Ali Fuat Türkgeldi, II., 106-107.

arsasında bağı koparılamayacağını belirterek, halk ferahlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca eskiden olduğu gibi kimsenin ırkı ve dini konusunda ayırt edilmeyeceği vurgulanmaktadır. Vergiler konusunda ise, İngilizlerin mahalli masraflar çıktıktan sonra kalan miktarı Osmanlı Devleti'ne göndereceği vurgulanarak vergilerini düzenli bir şekilde sorun çıkarmadan İngiliz memurlara vermeleri emredilmiştir.

Ferman adaya ulaştıktan bir gün sonra yani 12 Temmuz 1878'de Amiral Hay İngiliz birliklerini Magosa Limanı'ndan adaya çıkardı. Amiral, çıkarma esnasında her hangi bir engel olmaması için Cuma vaktini tercih etmişti.¹³² Resmi tören ise 12 Temmuz günü Lefkoşe meydanında, Osmanlı ve İngiliz yetkilileri huzurunda İngiliz bayrağının törenle göndere çekilmesiyle gerçekleştirildi.¹³³

Böylece Kıbrıs'taki 300 yıllık Osmanlı idaresi 12 Temmuz 1878'de resmen bitiyor ve İngiliz idaresi başlıyordu.

B) KIBRIS HALKININ İNGİLİZ İDARESİNE TEPKİLERİ

1. TÜRKLERİN TEPKİLERİ

İngilizlerin Kıbrıs Adası'na çıkarak yönetimi devralması Müslüman Türklerde beklendiği kadar büyük tepkilere yol açmadı. İngilizlerin adaya çıkmasıyla beraber İstanbul'dan gelen ferman ve telgrafın Türkleri sakinleştirdiği söylenebilir. Fakat küçük çapta da olsa İngiliz askerlerine karşı bazı direnmeler olmuştur.

Magosa'da küçük rütbeli bir subay emrindeki bir birlikle İngilizlere karşı koymuş ama etkisiz kalmıştır. Bununla beraber Limasol Mahalli Meclisi padişahın

¹³² Yuluğ Tekin Kurat, 101.

¹³³ H. Fikret Alasya , *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe, 1988, 130.

fermanına rağmen İngiliz yönetimini tanımadığını bildirmiştir.¹³⁴ Lefkoşe’de 12 Temmuz’da devir teslim töreni yapılırken bir Rum Türk subayları tarafından öldürmüştür.¹³⁵

Bu küçük ve yerel olaylar dışında Türkler, Kıbrıs’ın hâlâ bir Osmanlı toprağı olduğunu göz önünde bulundurarak durumu sükûnetle karşılamışlardır.

2. RUMLARIN TEPKİLERİ

Adanın Rum halkı, İngiltere’nin Kıbrıs Adası’nın idaresini devralmasını sevinçle karşıladı. Rumlar İngiltere’nin Yunanistan’a verdiği desteğı ve bağımsızlığındaki rolünü unutmamışlardır. Bu nedenle, İngiltere’nin Yunanistan’a vermiş olduğı desteğın aynısını kendilerine vereceğini umarak bağımsız Kıbrıs hayalleri kurmaya başladılar.¹³⁶

Kıbrıslı Rumlar 1821 Yunan İsyanı’ndan bu yana Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak için uğraşmışlardır. Rumlar bu idarî değışikliğı, ada yönetiminin önemli yerlerine gelerek Yunanistan ile birleşme hayalini gerçekleştirmek için önemli bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bunun için de İngilizlerle işbirliğı içine girmişlerdir.

İngiltere 22 Temmuz’da adayı yönetmek üzere Sir Garnet Wolseley’i yüksek komiser olarak göndermişti.¹³⁷ Yüksek komiser adaya geldiğı sırada Larnaka’da yapılan törende Başpiskopos Kipriyanos tarafından yapılan konuşma, Kıbrıslı Rumların İngiliz idaresine nasıl baktığını göstermektedir:

“Adadaki hükümet değışikliğini kabul ediyoruz, Büyük Britanya’nın tıpkı İyon Adalarında (İyon Denizinde bulunan 7 ada) olduğı gibi, Kıbrıs’ı

¹³⁴ Ercüment Kuran, 66.

¹³⁵ Yuluğ Tekin Kurat, 101.

¹³⁶ Yuluğ Tekin Kurat, 101.

¹³⁷ H. Fikret Alasya, “İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika”, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964, 68.

da tabii bağları olan Anavatan Yunanistan'la birleştirmek için kolaylık göstereceğine inanıyoruz.”¹³⁸

Bu konuşmadan anlaşılıyor ki, Rumlar İngiliz yönetimi sayesinde Yunanistan'a bağlanmak arzusundadırlar. Bunun önderliğini her zaman olduğu gibi Ortodoks Papazlar yapmıştır. Başpiskopos konuşmasında İyon Adalarının 1864'te İngilizler tarafından Yunanistan'a verildiğini örnek göstererek Kıbrıslı Rumların da böyle bir isteğinin oluşunu ve İngiltere'nin bu isteği gerçekleştirmesini bekleediklerini söylüyordu.¹³⁹

Bu bilgilere dayanarak şunları söyleyebiliriz; Kıbrıs Adası'nın İngiltere'ye devredilmesinden hemen sonra iki kesim farklı görüşleriyle birbirlerinden ayrılmışlardır. Türkler, İngilizleri küçük çaptaki direnişler bir yana bırakılırsa sükunet ve bekle gör tavrıyla karşılamışlardır. Rumlar ise 1821'den beri hayal ettikleri, adanın Yunanistan'a bağlanması için İngiliz idaresini bir fırsat olarak görmüşler ve bu durumu sevinçle karşılamışlardır.

C) KIBRIS'TA İNGİLİZ İDARESİNİN TEŞEKKÜLÜ

İngiltere Kıbrıs Adası'na çıktıktan bir süre sonra kendi idaresini kurmak için girişimlerde bulunmaya başladı. İlk önce Osmanlı Devleti tarafından kurulmuş idari yapı yeniden yapılandırılmaya çalışıldı. Bunun için devlet kademelerinde ve askeri işlerde görev yapan Türkler alınarak yerlerine İngiliz görevliler atandı.¹⁴⁰

Yüksek Komiser daha sonra Osmanlı yönetiminde Kıbrıs'ı idare etmek için kurulan meclisin yerine, geçici olarak Kavanin Meclisi adı altında yeni bir meclis

¹³⁸ H. Fikret Alasya, “İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika”, 68-69; ayrıca bkz. Yuluğ Tekin Kurat, 101.

¹³⁹ H. Fikret Alasya, “İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika”, 69.

¹⁴⁰ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, 1975, 82.

oluşturdu. Bu meclis ilk önce dördü İngiliz memurlardan ve üçü yerli halktan olmak üzere toplan 7 temsilciden kurulmuştu. Yüksek Komiser bu meclise, yapılacak kanunlar konusunda tavsiyede bulunma hakkına sahipti. 1882 yılına gelindiğinde ise geçici meclis yerine halk tarafında seçilmiş bir meclis oluşturulmaya başlandı. Kıbrıs üç seçim bölgesine ayrıldı. Bunlar: Lefkoşe ve Girne, Magosa ve Larnaka son olarak Limasol ve Baf bölgeleriydi. Her bölgeden bir Müslüman ve üç Hristiyan olmak üzere 4 temsilci seçilecekti. Bu yeni meclis Yüksek Komiserin başkanlığında toplam on sekiz üyeden oluşmaktaydı. Bu on sekiz üyenin altısı Yüksek komiser tarafından seçilen İngilizlerdi. Rumlar bu mecliste dokuz üye ile temsil edilirken Türkler meclise sadece üç üye gönderebilmişlerdi.¹⁴¹ Türkler Kavanin Meclisinde Rumlarla aynı sayıda üyeye sahip olmayı istedilerse de bu Yüksek Komiser tarafından reddedildi. Türk ve Rum üyeler meclise beş seneliğine seçildi. 21 yaşını dolduran herkes 5 sene Kıbrıs'ta oturmak şartıyla, ister Türk ister İngiliz vatandaşı olsun belirlenen vergisini verdiği sürece seçme ve seçilme hakkına sahipti.¹⁴²

Kıbrıs'ı yönetecek bu meclisteki sayısal dağılım gösteriyor ki, İngilizler Türkleri ada yönetiminde söz sahibi bir durumdan pasif bir duruma indirgemişlerdir. Böylece Türkler ada yönetiminden uzaklaştırılarak Rumlar karşısında güçsüz duruma gelmiştir.

Meclisin dağılımı çok ilgi çekicidir. İngilizler Rumların dokuz üyesi karşısında altı üye ile azınlıkta kalmıştı. Bu durum Rumların adada istediklerini yapmaları için güzel bir ortam gibi görünüyordu. Ama Türkler Rumların adada hakim olmalarını önlemek için her zaman İngiliz üyelerin yanında yer alıyordu. Böylece Rumlara karşı dokuz üye ile eşitlik sağlanmış oluyordu. Böylece Türkler ve

¹⁴¹ Nasim Zia, 109.

¹⁴² Nasim Zia, 112.

Rumlar arasında bir uyuşmazlık oluşturularak İngiltere'nin adayı kendi isteği doğrultusunda daha rahat yönetmesi sağlanıyordu. Sonuçta bir karar alınacaksa bu kararı Yüksek Komiser kendi oyunu da kullanarak İngiliz menfaatlerine göre alıyordu. Bu durum, aslında Kavanin Meclisinin göstermelik olduğunun bir kanıtıdır. İngilizlerin Türklerle uyum içinde olmalarının sebebi ise, Rumların İngiliz idaresinden çıkıp Yunanistan ile birleşme yanlısı olmaları nedeniyle hep problem çıkartmalarıydı. Türkler ise daha uzlaşmacı bir tavır takınmışlardır.¹⁴³

İngilizler, Kıbrıs'ta Kavanin Meclisi yanında İcra Meclisi adı altında bir meclis daha kurdular. İcra Meclisi Yüksek Komiserin başkanlığında yedi üyeden oluşmaktaydı. Meclise 1890 yılına kadar yerli halktan ister Rum ister Türk olsun hiçbir üye alınmadı. 1888 yılında adada yaşanan kuraklık nedeniyle yaşamın gittikçe zorlaşması sonucunda ada halkı durumlarının düzeltilmesi için İngiliz yönetimine 1890 yılında bir muhtıra verdi. Muhtıradaki vergilerde indirim, tarımın teşvik edilmesi ve iki Kıbrıslının İcra Meclisi'ne girmesi isteniyordu. Bu taleplerden sadece sonuncusu kabul gördü ve İcra Meclisi'ne biri Türk diğeri Rum olmak üzere iki Kıbrıslı üye olarak girdi. Daha sonra Kıbrıslı üye sayısı üçe çıkartıldı.¹⁴⁴

İcra Meclisi'nin görevine gelince, Yüksek Komiser'e Kavanin Meclisi'nde görüşülmek üzere kanun teklifinde bulunmaktan ibaretti. Kararları tavsiyeden öteye gitmiyordu. Bu meclis de Kavanin Meclisi'ni gibi göstermelik olarak kalmıştır.¹⁴⁵

Yüksek Komiser adanın adalet işlerini düzenlemek için bir kararnâme çıkarttı. Bu kararnâmeye göre, Osmanlı Devleti'nin idaresinde yürürlükte olan ceza kanunu, medenî kanun ve ticaret kanunu değiştiriliyordu. Adalet işlerinin başında yüksek mahkeme bulunuyordu. Mahkemenin başkanı ise Kavanin ve İcra

¹⁴³ Nasim Zia, 117.

¹⁴⁴ Nasim Zia, 114-116.

¹⁴⁵ H. Fikret Alasya, "İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika", *Kıbrıs ve Türkler*, 71.

Meclislerinin başkanı olan Yüksek Komiser idi. Mahkemenin üyeleri ise yine Yüksek Komiser tarafında hakimler arasından seçiliyordu. Yüksek Komiser'in adalet ve idaredeki bu gücü Sir Wolseley'i adada tek söz sahibi yapmıştır. Yüksek Mahkeme'nin yanında adadaki müslüman halkın dinî işlerini yürüten şerî mahkeme de mevcuttu.¹⁴⁶

Adada kanunları yürütülmesi, mahkeme kararlarının uygulanması ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanması için zabıta teşkilatının düzenlenmesi gerekiyordu. Yüksek Komiser, adada Osmanlı yönetimi zamanında kurulan zabıta teşkilatının korunmasını kararlaştırdı. Teşkilat yöneticilerle beraber toplam 292 olarak tespit edilmişti. Görevlilerin büyük çoğunluğu ise Türklerden oluşuyordu. 1879 yılına gelindiğinde zabıta sayısı 590 civarına yükselmişti. Bunlardan 521 tanesi Türklerden, geri kalanlar ise Rumlardan seçilmişti. İlk önce Yüksek Komiser iki halk arasında eşit şekilde zabıtalara dağıtılmasını istediysede, Rumların Türkler kadar bu işte başarılı olamadıkları görülerek sayıda değişikliğe gidilmemiştir.¹⁴⁷ Böylece İngiltere adaya siyasi ve idari açıdan yerleşmeye başlamıştır.

İngiltere, 1907 yılında Kıbrıs'ın iktisadî ve idarî yapılanmasını incelemek için o zamanlar Sömürgeler Bakanlığı'nda Müsteşar olan Winston Churchill'i adaya gönderdi. Bunu bir fırsat bilen Rumlar bir bildiri yayınlayarak adanın Yunanistan'a bağlanmasını istediler. Bu bildiriye Churchill'in verdiği yanıt gerçekten önemlidir.

“... fakat bu cemaatin (adanın) Yunanistan'ın bir parçası olduğu neye dayanır? Ada ile Yunanistan arasında ne tarihî ne de coğrafi bir bağ vardır. Adanın tarihî devirlerde Mısır, İran, Asur, Roma, Venedik, Ceneviz ve Osmanlı Devletleri'ne bağlı olduğunu görüyoruz. Hiçbir zaman Yunanistan'a

¹⁴⁶ Nasim Zia, 90.

¹⁴⁷ Nasim Zia, 87-88.

bağlı olduğunu tarih kaydetmiyor. Kıbrıs en geniş bir hayal ile bile coğrafi bakımdan Yunanistan'ın bir parçasını teşkile edemez. Kıbrıs'ta şimdi yaşayan insanlar Yunanlı değildir. Bunlar buraya göç eden Mısırlılar ile Yunanlıların karışmasından meydana gelen melez bir tiptir. Yalnız Yunan dili bunların Yunan geleneklerine bağlı kalmalarını sağlamıştır... ”¹⁴⁸

Churchill'in bu sözleri sarf etmesi adadaki Türkleri rahatlatmış ve İngilizlerin Kıbrıs'ı Yunanistan'a verme gibi bir düşüncesin olmadığı anlaşılmıştır. Rumlar ise hayal kırıklığına uğramışlardır.

İngiltere'nin Kıbrıs'ın yönetimini devraldıktan sonra adadaki idari yapılanması bu şekilde gelişirken, İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ın 1878-1879 gelir ve gider durum şöyleydi:

NO	GELİR	STERLİN
1	AŞAR VERGİSİ	72.000
2	CİZYE	9.000
3	MAL VE MESLEK VERGİSİ	22.000
4	KOYUN VERGİSİ	11.000
5	GÜMRÜK VERGİSİ	13.400
6	TÜTÜN VE İÇKİ VERGİSİ	16.850
7	TUZ VERGİSİ	15.145
8	ÇEŞİTLİ VERGİLER	10.605
TOPLAM		170.000

Tablo 6

¹⁴⁸ H. Fikret Alasya, “İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika”, *Kıbrıs ve Türkler*, 73-74.

NO	GİDERLER	STERLİN
1	Türk Valisi, İngiliz Yüksek Komiseri ve Ada Müsteşarlığı için Ödenen Vergiler.	9.000
2	Maliye ve Muhasebe Dairelerinin Kuruluş Masrafları	1.400
3	Adalet İşlerinin Kurulması için Harcana Masraflar	2.000
4	Altı Kazada Yargı ve İdari Kuruluş Masrafları	13.500
5	Hapishane Masrafları	3.000
6	Asker ve Polis Teşkilatını Masrafları	16.000
7	Gümrük Dairesi Masrafları	5.000
8	Eğitim ve Çeşitli Masraflar	1.600
TOPLAM		52.000
GELİR VE GİDER ARASINDAKİ FAZLALIK		118.000

Tablo 7

Bu bilgilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: İngilizler, ilk yıl bütçelerini büyük ölçüde hapishane, kolluk kuvvetleri gibi halkı kontrol edecek ve baskı altına alacak önlemler için harcamıştır. Adanın eğitimi, imarı, bayındırlık ve sağlık işleri ile ilgili pek fazla bir harcama yapmamıştır. Ayrıca bütçede 118.000 sterlinlik bir fazlalık oluşmuştur.¹⁴⁹ Ancak İngiliz yönetimi bu fazlalığı halkın refah ve huzurunu temin için harcamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin adanın bayındır bir hale gelmesi için yaptığı hizmetler göz önünde bulundurulursa, İngiliz yönetiminin adaya kattığı önemli sayılabilecek bir hizmet yoktur. Bu ise Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki anlayış farkını göstermektedir. Herhalde Osmanlı'nın Kıbrıs'ı 308 yıl gibi uzun bir süre elinde tutmasının sebebi bu anlayış olsa gerektir.

¹⁴⁹ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, 239.

D) KIBRIS'IN RESMEN İNGİLİZ TOPRAĞI OLMASI

Kıbrıs Adası, 1878'den 1914'e kadar İngiltere idaresinde bir Osmanlı toprağı olarak yönetilmiştir. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Almanya saflarında katılınca, İngiltere Hükümeti 5 Kasım 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti. Bu ilanla beraber İngiltere, 4 Haziran 1878 yılında yapılan Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması da hükümsüz sayıyordu. Böylece İngiltere antlaşmada taahhüt ettiği, Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarını Rusya'ya karşı koruma sorumluluğundan kurtulmuş oldu. İngiliz Hükümeti aynı gün savaş ilanı kararının yanında Kıbrıs Adası'nı da ilhak ettiğini açıklıyordu.¹⁵⁰ Bu açıklamaya göre İngiltere hükümeti, 4 Haziran 1878 ve 1 Temmuz'da yapılan ek antlaşmaların hükümsüz olduğunu ilan etmiştir.

İngiliz Hükümeti'nin aldığı kararlar şöyle özetlenebilir:

1. 5 Kasım 1914'ten itibaren Kıbrıs Adası ilhak edilecek ve İngiltere'nin topraklarından bir bölüm olarak sayılacaktır.
2. İlhak kararı İngiliz idaresinin başlamasından sonra Kıbrıs için adada çıkarılan kanunları etkilemeyecektir.
3. İngiltere Devleti bu ilhak kararını feshetme ve değiştirme hakkına sahiptir.
4. Bu kararname 1914 kabinesinin Kıbrıs'ı ilhak kararı adını alacaktır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Sebahattin Özel, " Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları İle Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu", *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001, 161.

¹⁵¹ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, 27.

Kıbrıs'ın yeni statüsü içerisinde Türklerin durumu ise İngilizlerin yüksek komitesi tarafından yayımlanan bir beyanname ile düzenlenmiştir. 27 Kasım 1917 yılında çıkarılan bu beyanname ile şu kararlar alınmıştır:

1. Kıbrıs'ta doğmuş olup da halen Kıbrıs'ta ikamet eden Osmanlı vatandaşları ilhak tarihinden itibaren İngiliz vatandaşlığına geçiyordu.
2. Kıbrıs'ta doğmamış fakat adada ikamet eden Osmanlı vatandaşları Kıbrıs'ı terk edebilirler. Bir seneye kadar adayı terk etmeyenler İngiltere vatandaşlığına geçirilecekti.¹⁵²

İngilizlerin 1914'te adayı ilhak etmesinden sonra oluşan yeni durum neticesinde çıkartılan beyannamelerle İngiliz vatandaşlığına girmek istemeyen Kıbrıslı Türkler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.¹⁵³

Kıbrıs Adası İngilizlerin tek taraflı aldıkları ilhak kararına kadar yani 1914'e kadar, 1878 ittifak antlaşmasının hükümleri gereğince bir Osmanlı Adası olarak kalmış ve hukuken Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmaya devam etmiştir. İngiltere'nin bu tek taraflı ilhak kararı devletlerarası hukukta da yeri olmadığı için 1914'ten sonra da Kıbrıs Adası hukuken Osmanlı Devleti'nin toprağı olmaya devam etmiştir.¹⁵⁴

Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1918 yılında yapılan Brestlitovsk Barış Antlaşması'na göre Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı'ya geri verilmiştir. Böylece 4 Haziran 1878 Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasına ek olarak kabul edilen 1 Temmuz 1878 antlaşmanın 6. maddesi gerçekleşmiş oluyordu. 6. maddeye göre Rusya eğer Doğu Anadolu'da işgal ettiği

¹⁵² Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, 28.

¹⁵³ Halil İnalçık, 53-54.

¹⁵⁴ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, 28-29.

Kars, Ardahan ve Batum'u geri verirse, imzalanan ittifak antlaşması hükümsüz olacak ve İngiltere Kıbrıs'ı tamamen boşaltacaktı.

İngiltere'nin 1914'te aldığı Kıbrıs'ı ilhak kararı ne olursa olsun 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan antlaşma hukuken yürürlükte olduğu için bir an önce Kıbrıs'ı boşaltarak Osmanlı Devleti'ne vermesi gerekiyordu; ama İngiltere bunu yapmayarak devletlerarası hukuku çiğnemiştir.¹⁵⁵

Kıbrıs'ın hukuki durumu, I. Dünya Savaşı sonrasında Kurutuluş Savaşı'nı büyük bir zaferle kazanan yeni Türk Devleti'yle sonuca bağlanmıştır. Kurutuluş Savaşı sonrası imzalanan Lozan Antlaşması'nın 20. maddesiyle Türkiye Kıbrıs üzerindeki bütün hükümlerlik haklarını İngiltere'ye devretmiştir.¹⁵⁶ Böylece yeni Türk Devleti'nin, Kıbrıs'ın bir İngiliz toprağı olduğunu kabul etmesiyle ada üzerindeki hükümlerlik sorunu halledilmiştir. Ama günümüze kadar süregelen Kıbrıs sorunu hâlâ her iki tarafı tatmin edebilecek bir çözüm beklemektedir.

¹⁵⁵ Nihat Erim, I, 369-371; ayrıca bkz., Kıbrıs Meselesi, 14.

¹⁵⁶ H. Fikret Alasya, "İngiliz İdaresinde Tatbik Edilen Politika", 78.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kıbrıs Adası jeopolitik konumu nedeniyle Akdeniz Havzası'na hakim olmak isteyen devletler tarafından asırlar boyunca ele geçirilmeye çalışılmış bir adadır. Coğrafi konumu nedeniyle büyük devletlerin iştahını kabartan Kıbrıs Adası Müslümanların eline ilk olarak Emevi Devleti zamanında geçmiştir. Daha sonra Akdeniz ticaretini elinde bulunduran Venedik Devleti Kıbrıs Adası'na sahip olmuş ve bu ada sayesinde senelerce Akdeniz'in doğu ve batısının ticaretini kontrol altında tutmuştur.

Osmanlı Devleti, Akdeniz Havzası'nın ticaretine hakim olmak için önce Anadolu kıyılarını, sonra İstanbul'u, Mısır'ı ve Kuzey Afrika'yı ele geçirmiştir. Bunun yeterli olmadığını anlayan Osmanlı Devleti deniz ticaretini kontrol etmek için Akdeniz'deki adaların da hakimiyet altına alınması gerektiğini kavramıştır. İşte Osmanlı Devleti 1571 yılında Kıbrıs Adası'nı Venedik Devletinden alarak büyük bir engeli aşmış ve Akdeniz ticaretine hakim olmuştur. Böyle Kıbrıs yaklaşık 300 yıl sürecek olan Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

18. yüzyılın başlarında büyük bir deniz gücü haline gelen ve okyanus ötesi büyük sömürgelere sahip olan İngiltere Devleti Akdeniz ticaretine de göz dikmiştir. 19. yüzyıl başlarında Akdeniz'de söz sahibi olmaya başlayan İngiltere, Kıbrıs Adası'nın ne kadar önemli bir yer olduğunu anlamıştı. İngiliz subaylarından kaptan J. M. Kinneir'in "*Kıbrıs'a sahip olmak Akdeniz ticaretine sahip olmak demektir*" sözü Kıbrıs'ın önemine işaret etmektedir. İngiltere daha 19. yüzyılın başında Kıbrıs'a sahip olma planları yapmış ama bu isteğine 1878 yılında kavuşabilmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti devletler arasındaki dengeleri gözeterek varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bazen Rusya karşısında İngiltere ve Fransa gibi devletlerle denge sağlamaya çalışmış, bazen de tam tersi İngiltere ve Fransa'ya karşı Rusya'yı bir denge unsuru olarak kullanmıştır. Ama bu siyaseti Kırım Savaşı ve sonunda yapılan Paris Antlaşması'yla (1856) kısmen bozulmuştur.

Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı İngiltere ve Fransa ile beraber savaşan Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını tek başına savunamayacak kadar güçsüz olduğu anlaşılmıştır. Bu savaş sırasında İngiltere'den alınan dış borçlar da Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan iyice İngiltere'nin etkisine girmesine sebep olmuştur. Savaş sonunda yapılan Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti bir Avrupa devleti sayılarak Avrupa hukukuna dahil olmuştur.

Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altına alınmıştır. Bu durum Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni güçlendirmiş olmasına rağmen, Devlet-i Âli hem siyasî hem de ekonomik açıdan İngiltere'nin etkisi altına girmeye başlamıştır.

İngiltere, Akdeniz siyasetini bu bölgenin ticaretine sahip olup, sömürgelerine giden yolları kontrol altında tutmak ve tehlikelerden korumak üzerine kurmuştur. İngiltere bu politikası sebebiyle Osmanlı Devleti'yle ilgilenmiş ve kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır.

İngiltere'nin sömürgelerine giden yolları kontrol altında bulundurma siyasetinin en büyük engelleriyse Fransa ve Rusya idi. Fransa 19. yüzyılın başında İngiltere tarafından etkisiz hale getirilmişti. Rusya ise sıcak denizlere inme politikası nedeniyle İngiltere'nin yoluna hep çıkmıştır. İngiltere Devleti Akdeniz'de ve

sömürgelerine giden yollarda güçlü bir Rusya görmektense, zayıf ve kendine bağımlı bir Osmanlı Devleti görmeyi daha uygun görmüştür. Bu sebeple Rusya'nın sıcak denizlere inmemesi için çalışmış ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı desteklemiştir. Başka bir açıdan da Rusya'yı Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve kendine muhtaç hale getirmek için bazen serbest bırakmış ama İngiliz menfaatleri etkilenmeye başladığı zaman ise Osmanlı'ya destek vermiştir. Bu açıdan İngiltere'nin Rus tehdidine karşı Osmanlı Devleti'ni bir set olarak kullandığını söyleyebiliriz.

İngiltere bu siyasetini sürdürürken, Rusya sıcak denizlere inme politikasından vazgeçmemiştir. Arada ise Osmanlı Devleti kalmış ve büyük zararlara uğramıştır. Nihayet Rusya, Osmanlı Devleti'ne 1877'de savaş açmış ve savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla büyük ölçüde bu isteğine ulaşmıştır. İngiltere, savaşın başında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen Rusya'nın Boğazları ve Akdeniz ticaretini etkileyecek bir konuma gelmesiyle tarafsızlığını bozmuştur. Hemen girişimlere başlayan İngiltere boğazların Rus etkisine girme ihtimaline karşı İstanbul'a bir filo bile göndermiş ve Rusya ile savaşın eşiğine gelmiştir. Rusya ise uzun bir savaştan sonra İngiltere ile baş edemeyeceği için Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesine razı olmuştur. Böylece İngiltere'nin siyasî ve askerî manevralarıyla Rusya bir konferansa razı edilmiştir.

Bu sırada İngiltere çok zor bir durumda olan Osmanlı Devleti'yle de bir pazarlık içine girmişti. İngiltere kongrede Osmanlı Devleti'ne yardım karşılığı bazı isteklerde bulunarak kazanımlarını çoğaltmaya çalışmıştır. Devlet-i Âlî'den isteklerine gelince bunlar şöyle özetlenebilir:

1. Rusya'ya karşı ortaklaşa bir savunma ittifakı yapılması.
2. Doğu Anadolu'da Hıristiyanların yaşadığı yerlerde ıslahat yapılması.
3. Rusya'ya karşı hemen müdahale etmek ve caydırıcı bir konumda olabilmek için Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye devredilmesi.

İngiltere Osmanlı Devleti'yle bu antlaşmayı yapmaya çalışırken, bir taraftan da gizli bir antlaşma imzalayarak Rusya'yı sıcak denizlerden uzaklaştırmıştır.

İkili bir siyaset izleyen İngiltere zor durumda kalan ve Payitahtı Rus tehdidi altında olan Osmanlı Devleti'ne, bu durumundan faydalanarak antlaşmayı imzalatmaya çalışmıştır.

İngiltere'nin İstanbul Elçisi Henry Layard bu antlaşmanın imzalanmasında önemli bir rol oynamıştır. Layard, Osmanlı Devleti'ni bu antlaşma imzalanmazsa bir kongrenin bile toplanamayacağını ifade ederek tehdit etmiştir.

Nihayet 4 Haziran 1878'de Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması imzalanmıştır.

Buna göre:

1. İngiltere Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerini Rusya'ya karşı, gerekirse silah kullanarak koruyacağını vaat ediyordu.
2. Buna karşın Osmanlı Devleti, doğu vilayetlerinde Hıristiyanların yaşadığı yerlerde ıslahat yapacağını ve bu konuda İngiltere'ye karşı sorumlu olacağını kabul ediyordu.
3. İngiltere ise Boğazlara ve doğu vilayetlerine müdahale konusunda en yakın üssü Malta Adası olduğundan; bu yerlere daha çabuk müdahale

edebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden geçici bir üs olarak Kıbrıs Adası'nı devralıyordu.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin hem memleketinin doğusundaki nüfuzu zayıflıyor, hem de Kıbrıs gibi önemli bir adayı İngilizlere veriyordu. Böylece Rusya'nın askerî açıdan zor bir duruma soktuğu Osmanlı Devleti, İngilizlerin yardımını beklerken büyük hayal kırıklığını uğruyordu.

İngiltere, bu antlaşmayla bir taraftan Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinde söz sahibi oluyor, diğer taraftan Kıbrıs Adası'nı alarak Ruslara karşı önemli bir üs temin ediyordu. Ayrıca Kıbrıs Adası sayesinde Süveyş Kanalı'nı kontrol altına alarak, Akdeniz ticaretini ve sömürge yollarını emniyet altına alıyordu.

Osmanlı Devleti, İngiltere'ye kongrede kendi yanında hareket etmesi için bu tavizleri vermiş; ama kongrede umduğu yardımı bulamamıştır. Ayrıca Rusya ile İngiltere'nin yapmış olduğu gizli antlaşmayı duyduktan sonra Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye olan güveni iyice azalmış ve hemen yaptığı ittifak antlaşmasını kendi açısından hafifletmeye çalışmıştır. Sonunda 4 Haziran 1878 Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasına ek olarak 1 Temmuz'da bir antlaşma imzalanmıştır.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti ittifak antlaşmasının geçici olduğunu İngiltere'ye tescil ettirmiştir. Bu ek antlaşmanın en önemli maddesi ise 6. maddesidir. Buna göre Ruslar işgal ettikleri Kars, Ardahan ve Batum'u geri verdikleri takdirde 4 Haziran 1878 Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması tamamen hükümsüz olacak ve İngiltere Kıbrıs'ı boşaltarak Osmanlı Devleti'ne geri iade edecekti. Bu madde çok zor durumda olan Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında kazandığı diplomatik bir başarı olmuştur.

Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşması gerekli mercilerden geçtikten sonra sıra antlaşmanın padişah tarafından onaylanmasına geldiğinde, II. Abdülhamid antlaşmayı onaylamamış ve bir daha görüşülmek üzere Meclis-i Mahsus'a göndermiştir. Bunun üzerine iyice tehditkar olmaya başlayan İngiltere, Elçisi Henry Layard vasıtasıyla Osmanlı hükümetine bir mesaj göndererek, eğer antlaşma bir an önce onaylanmazsa Kıbrıs'ın silah zoruyla alınacağını bildirmiştir.

1 Temmuz Antlaşması imzalanmış olmasına ve İngiltere'den silah kullanma tehdidi gelmesine rağmen II. Abdülhamid İngilizlere güvenmediği için antlaşmayı onaylamak için yeni isteklerde bulunmuştur. Padişahın isteği ise antlaşmaya "*hukuku-ı şahaneme asla halel gelmemek şartıyla*" ibaresini yazmaktı. Padişah böylece Anadolu'daki ve Kıbrıs'taki haklarını korumayı amaçlamıştır. Antlaşmanın Berlin kongresi bitmeden imzalanmasını isteyen İngiltere bunu kabul etmiş ve II. Abdülhamid Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasını "*hukuku-ı şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedenameyi imza ederim*" ibaresini kendi el yazısıyla ekleyerek imzalamıştır. Padişah, işini sağlama almak için ayrıca İngiliz elçisi Henry Layard'dan padişahın hukukunu zedeleyecek hiçbir harekette bulunulmayacağına dair bir yazı almış ve Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşmasını onaylamıştır.

Fermanın onaylanmasıyla 12 Temmuz 1878'de İngiltere Kıbrıs Adası'na çıkarak yönetimi devralmıştır.

II. Abdülhamid ve hükümet Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'nı mümkün olduğu kadar geciktirmeye çalışarak Kıbrıs'taki Müslümanların haklarını korumak için antlaşmaya yeni maddeler eklemeye çalışmıştır. Padişah ve Osmanlı hükümeti bu siyasetleriyle antlaşmayı kendi lehlerine hafifletmeye çalışmış ve başarmışlardır.

Kıbrıs Adası'na İngilizlerin çıkması halk tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Türkler padişahın fermanını duyduktan sonra, hâlâ Osmanlı tebaası olduklarını ve adanın geçici olarak İngiltere'ye verildiğini göz önünde bulundurarak büyük bir tepki vermemişlerdir. Rumlar ise bu değişikliği sevinçle karşılamışlardır. İngiliz yönetiminin Rumlara sempatiyle yaklaşarak ilerde Yunanistan ile birleşmelerini sağlayacaklarını düşünmüşlerdir. Bu isteklerini de daha İngilizler adaya çıktığı ilk günlerde dile getirmişlerdir.

Evet Kıbrıs Adası geçici de olsa İngiltere'ye verilmiştir. Bu durum tek taraftan baktığımızda çok eleştirilecek ve o günkü yöneticilere büyük tepkiler vermemize neden olabilecektir. Ancak diğer taraftan baktığımızda ise devlet adamları çok zor şartlar altında Devlet-i Âlî'ye en az zarara mâl olacak şekilde Osmanlı-İngiliz ittifak antlaşmasının maddelerini kendi lehlerine hafifletmeye çalışarak aslında bir başarı sağlamışlardır.

Devlet, Rus tehdidi altındadır, hatta İstanbul'un Rusların eline geçmesi ve sonuçta Osmanlı Devleti'nin tamamen yok olması gibi bir durumla karşı karşıyadır. Ayrıca, Ruslara karşı tek yardımcı olarak görülen İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı istemesi ve bu konuda eğer antlaşma imzalanmazsa silah zoruyla adanın zapt edileceği tehdidinin yapılması karşısında Osmanlı devlet adamlarının ve padişahın kanaatimizce yapabileceği pek fazla bir şey yoktu. Osmanlı Devleti eğer Kıbrıs Adası'nı bir antlaşma yaparak geçici bir süreliğine İngiltere'ye terk etmeseydi Kıbrıs, İngilizler tarafından silahla zapt edilecek ve ada Osmanlı toprağı olmaktan hemen çıkacaktı. Bunun sonucunda belki günümüzde Kıbrıs'ta bir hak iddia edemeycektik. Ayrıca Osmanlı Devleti İngiltere ile bir savaşı göze alsaydı, iki ateş arasında kalacak

ve Devlet-i Âlî'nin yıkılmasına kadar gidebilecek bir savaşa girişecekti. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin, Rusya ile birlikte İngiltere'yle de uğraşacak kadar gücü yoktu.

Bu zor durumda Osmanlı Devleti, ittifak antlaşmasını kongrede kendi lehine çalışması için İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullanmak istemiştir. Bir yandan da antlaşmanın onayını kullanarak Kıbrıs'taki hükümlerlik haklarını korumaya çalışmıştır.

Nihayet İngiltere I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesini bir fırsat bilerek, hukuksuz bir şekilde tek taraflı olarak Kıbrıs Adası'nı ilhak ettiğini açıklamış ve adaya tamamen sahip olmuştur.

Savaşın sonlarına doğru Rusya savaştan çekilmiş ve Osmanlı Devleti'yle 1918 tarihinde Breslitovsky antlaşmasını imzalayarak, Kars Ardahan ve Batum'u geri iade etmiştir. Böylece 4 Haziran 1878 antlaşmasınının 1 Temmuz ekinde bulunan 6. madde yürürlüğe girmiştir. Bu maddeye göre İngiltere'nin hemen Kıbrıs'ı boşaltarak Osmanlı Devleti'ne geri vermesi gerekirken İngiltere bunu yapmamıştır.

İngiltere'nin, devletlerarası hukukta hiçbir yeri olmayan ilhak kararını hukukileştirmesi için Türk devletine kabul ettirmesi gerekiyordu. Nihayet Lozan Antlaşması'yla yeni savaştan çıkmış olan Türkiye, Kıbrıs Adası üzerindeki bütün haklarını İngiltere'ye devretmiş ve böylece 1878'de başlayan Kıbrıs sorunu yeni bir boyut kazanmıştır.

Günümüzde hâlâ bir sorun olarak devam eden Kıbrıs meselesi, bu tarihi sürece bakacak olursak ne İngiltere'ye ne de diğer Avrupa devletlerine güvenilerek çözülebilir. Ama bu devletler olmaksızın da bu sorunun tamamen çözülmesi çok zordur.

BELGELER

HARİTALAR

BİBLİYOGRAFYA

Akdeniz Meselesi, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1329.

Alagöz, Cemalettin, *Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş*, Ankara, 1971.

Alasya , H. Fikret, *Tarihte Kıbrıs (M.Ö.1450 – M.S. 1878)*, Lefkoşe, 1939.

_____ *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe, 1988.

_____ “İngiliz İdaresinde Kıbrıs’ta Tatbik Edilen Politika”,
Kıbrıs ve Türkler, Ankara, 1964.

An, Ahmet, *Kıbrıs’ta İsyancılar ve Anayasal Temsilîyet Mücadelesi 1571-1948*, Lefkoşe, 1996.

Bâb-ı Âlî Hariciye Nezareti, *Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 1335.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Nâme-i Hümayûn Dosyası*, numara: 475,
karton no: 7, Evrak no: 4, 5, 8, 11, 15, 20, 25, 28, 33.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Evrakı*, Kısım numarası: 38, evrak no:
2591, zarf no:145, karton no: 9, sayfa: 103, 105, 108. 109, 110, 111, 112, 113.

Berlin Kongresi, İstanbul, 1298.

Berlin ve Ayastefanos Muahedesiyle İngiliz İttifaknamesi, İstanbul, 1295.

Bertley, Smith, *Esbab-ı Hezimetimiz ve Felaketimiz*, İstanbul, 1328.

Bostan, İdris, “Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer
Güzergahı”, *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001.

Burçak, Rıfıkı Salim, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, İstanbul, 1946.

Çankaya, Şükrü, *Kıbrıs*, Ankara, 1964.

Darkot, B., “Kıbrıs”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, VI, 1955.

Emecen, Feridun M., “Kıbrıs’ta İlk Osmanlı İdarî Yapılanma”, *Dünden Bu
Güne Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 2001.

- Erim, Nihat**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinler*, Ankara, 1953.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa**, *Sergüzeşt-i Hayatım*, İstanbul, 1328.
- Gazioğlu, Ahmet**, *Kıbrıs'ta Türkler 1571-1878*, Lefkoşe, 1994.
- _____ *İngiliz İdaresinde Kıbrıs*, İstanbul, 1960.
- Gökoğlu, Cengiz**, *Kıbrıs Tarihinin Ana Hatları*, İzmir, 1964.
- Gürel, Şükrü**, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, İstanbul, 1985.
- Gürsoy, Cevat**, "Coğrafi Bakımdan Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi 14-19 Nisan 1969*, Ankara, 1971.
- Hâlâçoğlu, Yusuf**, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskan Politikası", *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001.
- İnal, Mahmut Kemal**, *Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1955.
- İnalçık, Halil**, "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964.
- _____ "Kıbrıs Tarihinin Ana Meseleleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:4, 1963.
- Karal, Enver Ziya**, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1962.
- Karayil, Nevzat**, *Kıbrıs Meselesi Üzerine Son Konuşmalar ve Yazılar*, İstanbul, 1964.
- Kocabaş, Süleyman**, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar (Türkiye ve İngiltere)*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1985.
- Kodaman, Bayram**, "1876-1920 Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989.

Kuran, Ercüment, “Kıbrıs İdaresinin İngiltere’ye Terki”, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964.

Kurat, Yuluğ Tekin, *Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*, Ankara, 1968.

_____ *Mithat Paşa ve Henry Layard*, Ankara, TTK, 1986.

Kurt, Kenan, *Kıbrıs Kronolojisi*, Ankara, 1964.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, Ankara, 1974.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir’at-ı Hakikat*, İstanbul, 1327.

Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul, 1327.

Öğün, Gülay, “Kıbrıs’ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri”, *Dünden Bu Güne Kıbrıs Melesi*, İstanbul, 2001.

Sagay, Reşat, *XIX. ve XX. y.y. da Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İstanbul, 1972.

Sedes, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, İstanbul, 1935.

Sertoğlu, MİTHAT “Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz İlişkileri”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, cilt: I, sayı: 3, İstanbul, 1967.

Sonyel, Salahi R., “İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı”, *Belleten*, Sayı: 165-168, XLII, Ankara, 1978.

_____ *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Şanlı, Hasan, *Kıbrıs 1878-1924 Siyasal-Toplumsal Değişimler*, Ankara, 1967.

Tamçelik, Soyalp, *Kıbrıs'ın İngiliz İdâresine Geçisi (1878-1919)*, Ankara, 1997.

Torun, Şükrü, *Türkiye İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul, 1956.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasîyye*, Ankara, 1957.

Uçarol, Rifat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi No: 2434, İstanbul, 1978.

_____ “Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye Devri (1878)”, *Dünden Bu Güne Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, 2001.

Vahley, Charles, *Anadolu'nun İstikbali ve Akdeniz Meselesi*, Çev. Yusuf Ziya, İstanbul, Matbaa-i Hayriye, 1329.

Yorga, Yorga Tarihi, Çev. B. S. Baykal, Ankara, 1948.

Yurdusev, Esin, “İngiltere'nin Boğazlar Politikası”, *Belleten*, c.LXIII, s. 236-238, Ankara, 1999.

Yücel, Yaşar, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak; Es'ar Defteri*, Ankara, 1992.

Yücel, Y., Sevim, A., *Türkiye Tarihi*, Ankara, 1992.

Zia, Nasim, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, 1975.

Bozkurt, Bekir, İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı İlhak Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan Kurt, 124 s.

ÖZET

Tezimiz, jeopolitik öneme sahip olan Kıbrıs Adası'nın 1878 yılında İngiltere'nin tasarrufuna nasıl geçtiğinin ve Osmanlı Devleti'nin bu durumu hangi sebepler ve şartlar altında kabul ettiğinin araştırılmasıdır.

Araştırmamızın giriş bölümünde, önce Kıbrıs Adası'nın tarihine kısaca göz atılarak, 19. yüzyıla kadar Kıbrıs'ın tarih sayfalarında nasıl bir seyir izlediği ortaya konulmuştur. Daha sonra Kıbrıs'ın Akdeniz'deki coğrafi konumu tespit edilerek, İngilizlere devredilmeden önceki siyasî, idarî, sosyal ve ekonomik durumu kısaca açıklanmıştır.

Birinci bölümde, ilk önce İngiltere'nin genel olarak Akdeniz politikası irdelenmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs Adası'na ilgisinin nasıl geliştiği araştırılarak, Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar İngiltere'nin Kıbrıs politikası incelenmiştir. Daha sonra ise Osmanlı Devleti'ni İngiltere himayesine sürükleyen savaşlar ve antlaşmalar incelenerek Osmanlı Devleti'nin hangi şartlar altında İngiltere ile bir ittifak antlaşması yaptığı ortaya konulmuştur. Bununla beraber Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'nın nasıl bir süreçten geçtikten sonra imzalandığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

İkinci ve son bölümde ise, ilk önce İngilizlerin Kıbrıs Adası'na çıkararak adanın yönetimini devralması ve Kıbrıs halkının buna tepkileri incelenmiştir. Daha sonra İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı resmen ilhaki anlatılarak tezimiz bitirilmiştir.

Bozkurt, Bekir, The Annexation Process of Cyprus by England, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Hasan Kurt, 124 p.

SUMMARY

Evaluated in our thesis, seizing of Cyprus- which has strategic importance- by England in 1878 and accepting of Ottoman Empire this situation on which causes and conditions.

In the introduction part of our thesis, evaluated the situation of Cyprus on the history till the nineteenth century by looking the history of Cyprus in brief. Afterwards explained shortly - by determining the geographical position of Cyprus - political, administrative, social and economic situation of Cyprus before turnover to the British.

In the first part, first of all examined Mediterranean policy of England. Evaluated Cyprus policy of England till Ottoman-Russia War (1877-1878) by appraising how the British interest improve about Cyprus. After Explained Ottoman on which conditions made treaty of alliance with England by evaluating wars and agreements that caused Ottoman's acceptance of English protection. However, examined Ottoman-British treaty alliance in details.

In the second and the last part, first of all examined taking over of Cyprus by the British and the reactions of Cyprus people to this situation. After, completed the thesis England official annexation of Cyprus.

Bozkurt, Bekir, İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı İlhak Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan Kurt, 124 s.

ÖZET

Tezimiz, jeopolitik öneme sahip olan Kıbrıs Adası'nın 1878 yılında İngiltere'nin tasarrufuna nasıl geçtiğinin ve Osmanlı Devleti'nin bu durumu hangi sebepler ve şartlar altında kabul ettiğinin araştırılmasıdır.

Araştırmamızın giriş bölümünde, önce Kıbrıs Adası'nın tarihine kısaca göz atılarak, 19. yüzyıla kadar Kıbrıs'ın tarih sayfalarında nasıl bir seyir izlediği ortaya konulmuştur. Daha sonra Kıbrıs'ın Akdeniz'deki coğrafi konumu tespit edilerek, İngilizlere devredilmeden önceki siyasî, idarî, sosyal ve ekonomik durumu kısaca açıklanmıştır.

Birinci bölümde, ilk önce İngiltere'nin genel olarak Akdeniz politikası irdelenmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs Adası'na ilgisinin nasıl geliştiği araştırılarak, Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar İngiltere'nin Kıbrıs politikası incelenmiştir. Daha sonra ise Osmanlı Devleti'ni İngiltere himayesine sürükleyen savaşlar ve antlaşmalar incelenerek Osmanlı Devleti'nin hangi şartlar altında İngiltere ile bir ittifak antlaşması yaptığı ortaya konulmuştur. Bununla beraber Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması'nın nasıl bir süreçten geçtikten sonra imzalandığı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

İkinci ve son bölümde ise, ilk önce İngilizlerin Kıbrıs Adası'na çıkararak adanın yönetimini devralması ve Kıbrıs halkının buna tepkileri incelenmiştir. Daha sonra İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı resmen ilhaki anlatılarak tezimiz bitirilmiştir.

Bozkurt, Bekir, The Annexation Process of Cyprus by England, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Hasan Kurt, 124 p.

SUMMARY

Evaluated in our thesis, seizing of Cyprus- which has strategic importance- by England in 1878 and accepting of Ottoman Empire this situation on which causes and conditions.

In the introduction part of our thesis, evaluated the situation of Cyprus on the history till the nineteenth century by looking the history of Cyprus in brief. Afterwards explained shortly - by determining the geographical position of Cyprus - political, administrative, social and economic situation of Cyprus before turnover to the British.

In the first part, first of all examined Mediterranean policy of England. Evaluated Cyprus policy of England till Ottoman-Russia War (1877-1878) by appraising how the British interest improve about Cyprus. After Explained Ottoman on which conditions made treaty of alliance with England by evaluating wars and agreements that caused Ottoman's acceptance of English protection. However, examined Ottoman-British treaty alliance in details.

In the second and the last part, first of all examined taking over of Cyprus by the British and the reactions of Cyprus people to this situation. After, completed the thesis England official annexation of Cyprus.